Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 21 АВГУСТ, 1990 ШУ. ★ № 89 (7903). ★ Мах 3 кеп.

ИйсазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета кхоалагIча сессера

РЕСПУБЛИКА КХОАНЕНАХ БОЛА БЕХКТОКХАМ КХЕТАБЕШ

1990 шера 17 августе, пIаьраска дийнахьа хиннача Нохч - ГIалгIай АССР-а ийсазлагIа хержача Лакхехьарча Совета кхоалагIча сессера.

Сессе болх дIаболалуш хьалха НГIАССР Лакхехьарча Совета председатела **Д. Г. Завгаева** депутаташта дийцар сессешта юкъерча юкъагIа республика вахаре хиннача эггара лоархIамеча событеех, цу хана парламентон правительстваси социально-экономически проблемаш кхоачашъеш деш хинначох, Нохч-ГIалгIайчене долча политически хьалах.

Ховш ма-дарра, республика кулгалхой инициативагIа СССР электронни промышленноста Министерствас городашкен юрташкен хьаелл халкъа эша товараш арахецаргйола, зIамагIея йоккхийн предприятеш. Нах бахача пункташка мукъа йола къахьегама ресурсаш мел я хьожаш тохкамаш ду, хургйолча производствай, боарамаш, уж хургйола моттигаш, цу объектай проектировани, хьдда дола документаш кийчдара, уж документаш тIаэцаргда республика Лакхехьарча Советои правительстваси союзни министерства коллегеа цхьана.

Республика кулгалхой балха тIа шоллагIбола лоархIаме лостам ба унахцIено лораяра материально - техническа база чIоагIъелга. Цу актуальни деша хетаяь яр партеркал а еш, укх сессе Цига массе а оагIорахьа йийцар правительства йоагIаш йола программа. ТIатехараши депутатий предложенеши теркал а еш укх сессе чIоагIъеш из яле а, из хIанзе а кхоачашъе йолаьй. Цу юкъагIа къаьстта боккха теркам тIабахийтар эггара ирагIчарех долча цхьан деша — медицинана кадраш кийчъяра. Нагахьа санна хьалхагIа Нохч - ГIалгIайчера 50 саг мехка вузашка дешаводаш хиннавале, укх шера дешагIоргва 200 саг. Вай университета кердача медицински факультете дIанийцав школашка дийша ваьнна 150 саг. ХьатIадоагIача шера денз мехка медицински вузашка конкурс йоацаш кхы а Нохч-ГIалгIайчера 800 къона саг дIаэцаргволаш дош къоастадаьд.

Сесси йолаялале хьалхха Москвера дика хабар кхаьчар. Республика Лакхехьарча Совета Президиумон Совминои дехаргIа Iалама хатар хиннача нахаи мехка кхьча регионашкара байдда баьхкараштен ссудашта, хIаьта иштта нах чубаха цIенош хьалдара а 100 миллион сом къоастадаьд.

Столични предприятеша вIаши пайдане йола договораш яра Моссоветара переговораш йолаьй. Цар республикана новкъостал дергда нах чубаха цIенош, унахцIено лораяра объекташ хьалъяра. Вай кийча да юрта боахама продукци йоаккхаш цхьана йола предприятеш яхка, цу продукце цхьадола дакъа столице дIакхухьийтаргда.

ДегIадоагIа республика арахьара экономически бувоамаш. Вайцига хиннай Иорданера делегаци. ХIанзе а ховш да цигара республикага 15 миллион сома маьха халкъа эша товараш кхоачаргдолга.

Сессешта юкъерча юкъагIа НГIАССР Лакхехьарча Совета Президнума ши заседани хилар, аьнна хоам бир Д. Г. Завгаева. Цига дийцар республика вахара хьамсарагIдола дешаш: Сбербанка шоашта цIенош деш болча наха ссудаш луш баьча балхах, спекуляцеа лоаттабеча къовсамах. Болх бохабарах дукха нах гIулакхаш тIара дIабаьхаб, пох хоам бир кепайоазон тIа. Республика правительствана тIадиллад торговле министерствай респотребсоюзеи балхага кIоаргагIа хьажар, спекуляци яра, кхыдола зуламаш дара эша хьал хургдоаца порядок оттаяр.

Политически хьал дувцаш Лакхехьарча Совета председатела из лерттIа да, аьлар. Бакъда, цхьабола нах гIийртар хьал кхохкаде, кулгалхоша, духовенства, общественни организацей викалашца цхьана тIахьожам лоаттабир эттача хьала, долла хIама дир быговой кIийлен гIа къамашта юкъе дувла довнаш маьрша дIадахара.

Цул тIехьагIа **Д. Г. Завгаева** дIакхайкадир парламента кхоалагIа сесси хьайийлалга, къамаьл де дош делар Лакхехьарча Совета Мандатни комиссе председатела **В. П. Шутина**. Цо НГIАССР халкъа депутаташка дIайийцар 24 июне кхаь округе — № 38 йолча Горьковски, № 146 йолча Зареченски, № 48 йолча Катаямовски округашка хиннача хоржамий итогаш. Мандатни комиссе сессега аьлар хIанзарчоа хьалхарча шин округе хиннача хоржамашка хержача халкъа депутатий К. Ж. Арсениковеи, А. Д. Яндаровеи полномочеш мара чIоагI ма е. Депутата Н. И. Энгиноева полномочеех дола дош хоржамий законодательство толхадарах йолча жалобашка прокуратура хьежачул тIехьагIа тохкаргдолаш оттадир. Цул тIехьагIа къамаьл даьча **Н. И. Энгиноева** аьлар мандатни комиссе из дош къоасца да деш хIана сецаду кхетадац ше. Председателал деш волчо республика прокурора А. В. Пушкина тIадиллар из дош къоаста а даь, цох дар укх сессе хьахайтилга. Хьалхехьа а аргда вай прокурора корадаизар шийга хьачуденнача документаш тIара хоржамех дола Закон толхадаь хIама, сессе чIоагIийр НГIАССР халкъа депутата Н. И. Энгиноева полномочеш.

Лакхехьарча Совета Президиумо хьалхашка енача а массазарча комиссеша хьалхе йийцача а сессе ден повесткага хьажа болалу. Депутата **Х. С. Ахмадова** предложени оттайир Нохч-ГIалгIайче ший лоIаме Россена юкъеяхарах йолча Iилмана духьаларча концепцех дола дош ден повесткана юкъехьо, аьнна.

Депутаташ чIоагIа дагабаьлар ден повестка цхьан пункта — «Деклараце проектах» Нохч - ГIалгIай АССР паччахьалкхен суверенитетах» йолча пункта хьакъехьа. Из дош эггара лоархIаме а вахаро из къоастаделга дIадехаш а хилара хьакъехьа беррнгаш цхьан бартагIа бар. Цхьабола депутаташ юхаозабелар: хьажа а тIаэца а йоагIай теш къаьстта укх сессе Деклараци, законодательства, законноста, правопорядка, дешай хьакъехьара массазара комисси цу документа проект хьалхашка я кийча яле а. Депутаташа **И. А. Кодзоева, С. М. Бекова, У. М. Льянова**, кхычар дийхар шоай харжархой цIерагIа Деклараци ювцилга тIехьадаккха ГIалгIай автономе кхели нохчий — аьккхий проблемеи къастталца, аьнна. Цар предложени оттайир из дош РСФСР халкъа депутатий II съезд хинначул тIехьагIа хургйолча сессе ден повесткана юкъедахийтарах. ГIулакх фуд аьлча цу съезде хьожаргда Российски Федераце автономни образованей бокъоний хьакъехьарча дешашна.

Из идея хьаллаьпар депутаташа **Х. М. Дзейтова, Х.-А. М. Бисултанова, Б. И. Хациева**. Иштта дале а Деклараце проект ювца оттае, деррнгача халкъо ювцаргйолаш из араяккха, сессе болх юкъагIа а баьккхь цхьа ха яьннача гIолла из лоархIаме документ тIаьцар духьа сессе болх юхадIабоаIбе беза, аьнна предложени йоалайир депутата **Х. А. Исаева**. Хьалхахье а кIоаргга тоа ца йича Деклараци тIаэца мегирг ца хилара уйла хьал а лаьца, депутата **С.-Х. М. Нунуева** предложени оттайир из дара Iилманхоех, беррнгача боарамий Советий депутатех латта экспертни группа вIашагIтоха еза, аьнна. Проект деррнгача халкъага ювцийта араяккхара идея йийцар иштта депутата **Н. Р. Даева** а.

Кхыйола уйла йолаш бар депутаташ **Д. И. Элесов, Ш. Т. Калиев, Л. С. Умхаев, Г. Б. Эльмурзаева, Х. С.-С. Садыков, А. А. Осмаев**; тIехьа а ца тетташ Деклараце проект укх сессе ювца, йоахар цар. Деклараце гарантеш малой демократически суверенни паччахьалкхе хьаяра, цхьанне а бокъонаш толха а яц. Документа тIа белгалдаккха мегаргда гIалгIай автономи 1934 шера хиннача доазонашка юхаметтаоттаела.

Д. Г. Завгаева сессена юкъе дакъа лоацарашка дIадовзийтар цу проблема хьакъехьа Лакхехьарча Совета Президиума, цун массазарча комиссешта, депутатий группашта хеташ дар. Нийса хет Деклараце проект кийчъеш балхах йолча информацега укх сессе ладувгIар, цул тIехьагIа из араяккхар. йийчачул тIехьагIа Лакхехьарча Совета сессе из цIенхаштара документ тIаэцаргдолаш дош оттадар. ЛоархIаме да халкъа хетар теркал дар.

Ден повестка хьакъехьа кхыйола замечанеш а йир. Депутата **Р. З. Караева** къамаьл дир эггара хьалхарча аргIана Лакхехьарча Совета балха Регламентах дола дош дувца, аьнна. Депутатий группас предложени оттайир Iалама хатарах хиннар дIадоаккхаш Министрий Совета комиссе баьча балха отчетага ладувгIарах. Предложенеши замечанеши йийцачул тIехьагIа чIоагIийр сессе ден повестка. Нохч - ГIалгIайче ший лоIаме Россена юкъеяхарах йолча концепце деша хьакъехьа депутаташа барт бир Iилмахоехи халкъа депутатехи латта лаьрхIа йола комисси хьаергйолаш, цун материалаш массазарча комиссей заседанешка ювцаргйолаш, цун тIехьагIа мара цхьан сессе из дувца оттадергдоацаш.

Iалама хатарах даьнна зе дIадаккхара хьакъехьарча правительственни комиссе баьча балхах йола информаци луш къамаьл делга тIадиллар цун кулгалхоча — НГIАССР Министрий Совета председатела заместитела И. А. Мулаевна.

Массови информаце средстваша сесси ювцара проблема духьала цун заседанешкара трансляци еш ювцилга нийса доацаш лаьрхIар депутаташа. керттерча дешай хьакъехьа дискусси миштта хиннай дIахьокха еза, аьлар.

Цул тIехьагIа ювца йолайир бахача наьха унахцIено дикагIа лораяхи Нохч-ГIалгIай АССР-е унахцIено лораярахи материально - технически база чIоагIъярахи йола программа. Республика правительства балха тIа эггара лоархIаме дарех а лоархIаш из дийцар массе а оагIорахьара 25 июне хиннача Лакхехьарча Совета аргIана йоацача сессе. Депутаташа юкъейоалайир укх гаргарча шерашка цхьадола тIатохарашии хувцамаши долаш йола Министрий Совето оттаяь унахцIено дегIайоалаяра программа, кхы тIа тоа а яь укх сессе тIаэца аьнна решени тIа а ийцар.

Къамаьл де дош лу НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела **Г. Х. Эльмурзаевна**.

— Лакхехьарча Совета хIанзарча сессе дийцар республика унахцIено лораяра лоаттамах, йийцар из дIахо дегIайоалаяра программа. Дукхкача депутаташа къамаьл деш цIенхаштара замечанеш йир программа цхьайолча разделаш тIа. Къаьстта аьлча, белгалдаьккхар луш йолча капитальни вложенеша, хилийта лерхIача кадрови Iалашюно гIулакх махеттара лоацача хана кхоачашдерг ца хилар.

Цунца дувзаденна НГIАССР Министрий Совета тIадиллад Госпланаца, унахцIено лораяра министерстваца, горисполкомашца цхьана программа кхы тIа тоаелга депутаташа яь замечанеш теркал а еш. Лакхехьарча Совета аргIанарча сессе чIоагIъергйолаш из хьачулулга а.

ДIаяхача хана боккха болх баьб халкъа депутатий критически замечанеши предложенеши кхоачашъеш.

ТIайцай Министрий Совета распоряжени, цунга хьежжа республика еррнгача районашка материально - технически база тоаяра, кадраща Iалашъяра, медицински оборудованеца, дарба дарен диагностически аппаратураца, иштта кхычарца унахцIено лораеча хьдда дола дIадехараш къоастадеш комплексни комиссеша болх баьб. Юрта хIара объект хьалъелга боахамий кулгалхой барта а болаш хилар, горрайисполкомий заседанешка чIоагIа а даьд. Иттанел совгIа балха совещани хиннай. Цу деррнгаие а йиш хилийтар программа эггара дикагIйола вариант вайга ювцийта.

Депутаташта дIахайтар духьа ях аз сессешта юкъерча хана хоадам боллаш гIулакхаш даьд. Болх бе йоалаийтай г. Грозне Старопромысловски районе стоматологически поликлиника, амбулатори Грозненски района Пригородни юрта. Скори помоща больница цхьоалагIчея шоллагIчеи корпусаш тIа кхы хьатIаеш я кхозза вIаштIара йола гIишлош, Ведана района Махкетински участкови больнице — боахама корпус. Районни центральни больницай керттерча лораша хьинаре болх бу 1991 шера лаьрхIа объекташ кийчъяра, царех дикка дукхагIчар проектно - сметни документаци оттадаьд. ХIаьта цхьайолча районацка из программа кхоачае йолаьй.

III-ча квартале болх бе йоалаийта лерхI Сунженски ЦРБ - е котельнии кхачан блоки йола 60 манга оттабу терапевтически корпус, Мичурина цIерагIча поселке сменагIа 380 саг тIаэцаргвола поликлиника, Надтеречни района Беной-Юрта, Урус-Мартановски района Комсомольске, Шалински района Гельдагане, Грозненски района Петропавловски станице амбулатореш, Грозненски Ножай-Юртовски, Веденски районашка 4 фельдшерско-акушерски пункт.

Программана юкъеяхийтача 41 объектана проектно-сметни документаци оттадаьд.

Белгалдаккха доагIа хIара объекте медицински персонала чуIе цIенош хьалдара йола задани проектировщикаштеи гIишлонхоштеи НГIАССР Министрий Совето енна хилар. Из лоархIаме хIама да. Уж хила йиш 3—4 квартира йола цIенош, гонахьа лаьттан участкаши коара гIишлоши йола коттеджаш.

Цунца дувзаденна шерагара шерага цIенхаштта проблема йолаш юс дарба деча — профилактически учреждеиешта ремонт яра проблема, укх шера унахцIено лораяра министерстве ремонтно - гIишлош ю участок вIаштIехьъяккха лаьрхIад.

Санитарни автотранспорта ремонтни база тоаяран шерьяраи, къаьстта скори медицински помоща яр, хIаьта из болх булургболаш лоаттаяра а г. Грозне Абульяна цIерагIча улицагIа централизованни гараж йиллай, цо гIулакхаш дергда город Грозне еррнгача больницаштеи поликлиникаштеи.

Бакъда, унахцIено лораяра мел дика база вай йилла яле а, кхоачамболлаш медицински квалифицировании кадраш ца хилча, бахача наьха унахцIено лораелга тоалургдац.

Республика правительствос цхьадола гIулакхаш даьд хIанзале а укх гаргарча шерашка дарба - дара-профилактически учреждениеш кадрови хьакъехьа чIоаггIа Iалашъе йиш хургйолаш. Укх шера эггара хьалха медицински факультете дIанийцав «Дарба дара гIулакх» яха специальность хургйола 150 саг. РСФСР Минвузаца барт баьб университете 200 моттиг йола подготовительни отделени хьаелларгйолаш. 1991 шера денз республикана мехка медицински институташка хIара шера лургъя конкурс йоацаш цхьоалагIча курсе деша ваха 800 сагаи подготовительни отделенешка — 200 саган моттигаш.

Медицински болхлой ца тоъандаь г. Грозне Мичурина цIерагIча поселке СПТ-21 йолча хьаелла лерхI шоллагIйола медицински училище.

ХIаьта а Министрий Советаи унахцIено лораяра министерстваи магазар тахханалца йолча хана цхьадола цIенхаштара декхараш кхоачашде. Совмина УКС-а, Грозненски горисполкома УКС-а заказчиквй, предприятейи боахамийи кулгалхой бехкагIа, хьалъе лерхIа объекташ дIайолае ши шу хьалха заявкаш дIачу ца ялар бахьан долаш, уж шоай ханнахьа медицински оборудованеи чIоагIача инструменташеи Iалашъе йиш хиланзар. ХIанз республика минздрав сихъенна уж Iалашъе езача эттар.

«Чечингражданстрой» объединене подразделеней болх вIаштIехьа ца баккхар бахьан долаш гIишлон материалаща во Iалашъеш хиларагIеи дарба дара — профилактически учрежденешта капитальни ремонт яра ханаш тIехьайоах, ремонт яра балхаш во хул.

Унахой оагIонгахьара цIенхаштта бехк баккха боагIаш а бокъонца критика е йоагIаш а ба дарбан кхача. Во да дукхагIйолча дарба дара — профилактически учреждеиешкара санитарни хьал, къастта юрта районий медицински учреждеиешка.

УнахцIено лораяра министерство, санитарни служба, моттигера исполнительни комитеташ ловш я иштта эттача хьал, из тоадара эша гIулакхаш дац.

ДIахо ла йиш йоацаш дола хьал да из. 16-ча августе Министрий Совете горрайисполкомий председателашца, Госагропрома, унахцIено лораяра министерства, торговле, респотребсоюза, Госснаба, районни потребительски обществай, дарба дарапрофилактически санитарно - эпидемиологически учреждений кулгалхоштца хиннача совешани оттадир бетта йолча хана дарба дара учрежденешка санитарни хьали кхачан продукташца Iалашъелгеи тоадара декхар.

Сона хетачогIа, кхы цхьа кха кIезига лоархIам боаца бахьан а да унахцIено лораяра гIулакха тIа критически хьал оттара. Бюджет чIоагIа лакхъяь йоллаше а, лоздаме хувцамаш хиннадац отрасле, хIана аьлча ахчан средстваш материально йизза чIоагIъеш яц. Тоъаш яц кхачан продукташ, медикаменташ, чIоагIа а кIаьда а инвентарь, оборудовани, гIишлон материалаш, инструментарий. ЧIоаггIа юхаувз къахьегама коллективай болх финансех бизза пайда эцара хьакъехьа массе а тайпарча инструкцеша, ца магийтараша, цIенхаштарча статейни лостамо, и. кх. Цу бахьанегIа унахцIено лораяра бюджете хIара шера пайда ца эцаш юс 10 процентага кхоачаш (4—7 миллион сом) средстваш, уж паччахьалкхен бюджетага юхакхоач.

Иштта эттача хьала кIалхарвалара бахьан хьалхадоах СССР Министрий Совето могаьча кердача боахама механизмо, цунга гIолла паччахьалкхен бюджетага юхакхоач.

Иштта эттача хьала кIалхарвалара бахьан хьалхадоах СССР Министрий Совето могаьча кердача боахама механизмо, цунга гIолла паччахьалкхен бюджете юха дIачу ца луш юхеюс средстваш, уж дIаяхийта йиш я социальни дегIаахара, производство дегIайоалаяра фондага, къахьегама фондага, и. кх. Экономически доал дара кердача хьалаша лакхбу финансови, материальни, къахьегама ресурсех мамогга бизза а эффективни а пайда эцаш бухсоцаш хьахулачунца бола къахьегама коллективай материальни безам, цига хIара медицински болхлочоа ховргда ший къахьегама мах, ше кхоачамбаьча балха дукхал а дикал а. УнахцIено лораеча финансови хьал тоаде лерхIаш цIена бюджетни система цун финансировани ечара бюджетно - страхови системага яккха лерхI, предприятей, кооперативай, кхыча организацей средстваш. хIаьта иштта бахача наьхеи самостраховани шоай лоIамера шоай йола взносаш а чуозар духьа.

Г. Х. Эльмурзаева аьлар бахача наьха унахцIено лорарен республика унахцIено лораяра материально-технически база чIоагIъяреи комплексни программа кхоачашъюлургъяц халкъа депутатий юрта Советашкара денз советски Iаьдала деррнгача боарамашка республикански правительствага, еррнгача ведомстващка, предприятешка, организацешка, массови информаце средстващка кхачналца хIара дийнахьара теркам практически новкъосталли ца хуле.

Хьалха дIаяхача сессе унахцIено лораяра программа йийца йоллаше а, дагайоахкача проблемай хьакъехьа къамаьл де безам бараш дукха хилар хIанз а. Депутата **К. Ш. Арсемикова** дийхар ший харжархой цIерагIа Октябрьски районе дарба дара гIишлош хьалъелга программана юкъеяхьар. Депутат **Х. М. Витушев** новкъа хеташ вар хьалхагIа юкъейинхьа хинна Грозненски районе унахцIено лораяра объекташ программа тIара дIаяьнна. **У. А. Хизриева** дийхар лаьтта текхача зонера баьхка баха ховшача наха юрташка хьалъе лерхIа медицински учреждеиеш юкъеяхьар. **И. З. Байдуева** дIаьехар хьалха дика ювцаш хинна Iарма хитIара больница меттаоттаяр.

Нах кIезигагIа цамогаш хургболаш дукхагIа хьалъе еза спортивни комплексаш, дикагIа къоастаде деза экологе дешаш — иштта хет СССР халкъа депутата **А. И. Анисимовна**.

Медикаш социальни лорабе безаш хиларах, унахцIено лораяра хьакъехьа тIаэцаш йолча программа тIа оттаяьча объекташта эшача, медицински оборудованегIа йола заявкаш шоай ханнахьа дIаяла езаш хиларах дийцар Шалински районни больница керттерча лоро депутата **З. С. Муслуева**. Цо критика йир снабжене органашта, цар медикашта хиланза ягийоаца ресурсаш ца лоаттаярах, цIенхаштта бехке йир «Чечингражданстрой» кердда дарба ду учреждениеш шорттига хьалъеш хиларах.

(Инстедоалар 2-ча оагIо тIа).

ВАЙ ХЬИНАРЕ КЪАХЬЕГАМ — МЕХКА КХЕРАМЗЛЕН ГАРАНТИ Я

ОДЕССА, 17 август. (ТАСС). Эскареи мехкеи кхоаненах йола шера диалог а хинна дIаэттар СССР — Президент М. С. Горбачев Одесски военни округа эскара учене доакъашца, Советски Герзашцарча Низий эпсарий корпуса викалашца вIашагIкхетар.

...Iуйрийна форда йисте йоссайир форда пехота десант. Цунна гIо деш дар Iаьржача форда кемаш. Из хIама хила хьалхха вертолеташца форда тIа Iочубахкийта бар аквалангисташ - сапераш, цар IоцIенийр форда йист цига яьхкача минех.

Форда десанта керттера хIама тоха езача лостаме ка ялийтар духьа мотострелкови дивизе оборона льацача кIоаргга фецара десант Iочуяйтар. Моттиге оперативни дIачIоагI а бення, десантникаша сиха кийчйир аьттув барг бола позицеш. Цу гIулакхо йиш хилийтар танкови полко хьал а лоацаш мотострелкаша яь контраташ юхатоха, хIаьта цул тIехьагIа толам баккха а.

БIухоша - тIатаIаш хиннараша а оборонe лаьттараша а — кхетаме даьча гIулакхий боккха мах бир ученега хьожаш хиннача М. С. Горбачева. БIухошца - десантникашца къамаьл деш тIема говзал Iомаелга миштта вIаштIехьдаьккхад, бIухой вахари быти миштта я хар лайр цунна.

СССР Президентеи оборона министреи учене юкъе дакъа лаьцараща, цхьайолча военни округийи флотийи эпсараща вIашагIкхетар хилар.

Из вIашагIкхетар хьаделлаш СССР оборона министра Советски Союза маршала Д. Т. Язова дийцар хIанзарца халашка СССР Герзашцарча Низий декхарех. военни реформа миштта еш я, учене итогаш йир. Военни реформа юкъмоттиге латт саг, эггара хьалха эпсар, аьнна белгалдаьккхар цо. ДIахо министра анализ йир йскаре гIулакх дераш лорабеш хилара проблема.

Цул тIехьагIа бIухошта хьалхашка къамаьл дир СССР Президента М. С. Горбачева.

Назране а хургья проспект

БIаргагуше а хувцалуш доагIа город Назрана социальни сурт-сибат. Хозача, нийсача тротуарий «цхаргало» кхоалаш латт город. Вешта аьлча, укх ткъаь итт шера ше яьллача хотталара хьалйисалаш латт из. ГIашлела наькъилгаш - м хьалхагIа а дийхкад укхаза. ХIаьта а цу хана нагтахьа мара биллацар цу тайпара никъ. цу тIа Iобиллар а да велалургволаш хилацар. каьхата лист мо мара сома боацаши истатпцаъацлкцрианууй,а ра цIог миссел мара бIаьха боацаши хулар. Цудухьа шу-м хац, массехк бутт балалехьа, нйттIа а нйтIе хоттаца дIаувр из. ХIанз буллар лаьттара лаккха хьалъай а бий (хий сецаргдоацаш) сомача асфальтаца дIакъовл. Нах гIадбахаб, баркал йоах моттигерча кердача Iаьдала (хьалха хиннача хьакимех дукха нахаисабац районе, бисараш а тIехь-тIехьа кIезиглуш а боагIа). Баха нах шоаш Iунал де болабенаб селла хоза даьхкача шоай гIашлой наькъашта. Машинаш, тракторааш тIехьювргйоацаш лораду. Масала, № кхоъ йолча школана дIатIадолха цу тайпара наькъаш лорадара декхар, шоай лоIамах шоашта дIатIанийцад. цу школа юххе уллача пхезза вIаштIардаьча цIеношка бахача наха. Цу гIулакха инициатор ва къаьна хьехархо И. Аушев.

Тоадеш, хоздеш латт улицашкара машинаш лела наькъаш а. Из хьабеш латта беррига наькъашцара болх бIаргабайча, цецбувл нах — Iаьдало иззал ахча, хьахийцад-хьогI вайна, яхаш. Хийцадац. Райсовет а райисполком а оарцагIа а яьнна, моттигерча таронех пайда а эцаш, хьагулдаь сомаш да цига дIаухийтараш. Цу гIулакха оарцагIъяьхай кIезига - дукха низ ба аьнна мел хета моттигера организацеш а.

Царех эггара хьинарегIа цу балха дакъалоацарех я «Чечингавтодор» яхача объединенена чуйоагIаш йола укхазара ДРСУ. Цу районерча тха собкорро дехарца, цун начальника Лолохоев Мухьмада язду.

...Тха яр мо йолча наькъахой предприятей декхараш дика довзац районе бахача наха. Цудухьа, цу тIара доладе лов сона ер мугIараш. Тха декхар да — города а юрта арахьара хьатIадоагIадIадолха наькъаш декха а, уж тоаде а. Нах бахача моттигий чура наькъаш тоаде тха бокъо яц. ХIаьта а ше вахача моттиге лостам беча дакъалоацаргдоаца хьаким—фу хьаким ва. Иштта аз дIа а аьлар тхоай объединене директорага А. Н. Алмасхановга. Бакъдар аьлча, цу гIулакхо сайна из дорхвергва, яхаш вар со, хIанз аьлча атта мичад, ший керттера балхаш сеца а деш, плана юкъе ца доагIа балхаш кхоачашде. «Аз дергдар да-кх хьо де гIертар», — аьлча санна велавелар из, сов цIенхашттаз из аларах. Фу дергдар цун когаметта цхьа чиновник ваьгIаваларе.

Иштта яхар тха ДРСУ Назрана улицаш тоае аьнна моттигерча органаша дIадоладаьча балхашта юкъе. Хоадам боллаш цхьа объект я тхона оаха аьлча. дукха уйла йинзар райисполкома председатела Льянов Мухьмада. Хьалхе а ховш хиннадар цунна . тхона малагIа объект яла еза. Скрябина цIерагIча улицах хьал-Iочакх а ваьккха: «Укхох Iа проспект хьайой-ваьннав хьо, — аьлар цо.

Корта хьалаьцача а хIама хургдоацаш дар. Сона йовз из улица. Цул тишъеннагIа, харцахь - бакъахьа кулгаш детташ цул чIоагIагI нйрчаьккха моттиг яц Назране. ХIаьта цул дукхагIа ахча «дна» улица-м лаха а хала я. парте райкоме йодар массарел хозагIа хила еза яхаш. ХIаьта укх тIехьарча шерашка городе лостам бе хьа мел хецаш хинна ахча цунга дIаухийташ хиннад, наха дувцачох. Вешта, дувцачох аьлча а из-м гуш дар. Канала йистера Iойолаяь кирпишкаш еча завода доазон тIа IотIаотталца цига яь лакха бетонни карташ бIаргаяйча а, тоъам бар цу улицо города даь зе мел да ха. ХIама дацар машинашта а наха а лела моттиг цу улица тIа йитаяларе а. Листа яьча карташа-тархенаша готъяьяр из дIа-хьа вала моттиг йоацаш. Цудухьа, керда баьхка района хьакимаш эггара хьалха цига лостам бе оарцагIбаларах цецвала везаш дацар гIулакх. ЦаI из да. ШоллагI-дале, городе моллагIа деза цIай хулача хана, кхыйола общественни мероприяти еча хана. дукха адам гуллуш моттиг а я из.

Цудухьа со дика кхеташ вар райисполкома председатела сайга яьхачох.

ХIаьта а цу тайпара планах доаца балхаш оаха деча хана, цхьа белхий бар мо хIама да из. Цудухьа. коллективаца дагавала вийзар, города новкъостал дергдий вай, аьнна. «Шоатта а кIиранди а кходердац оаха цу гIулакха!» — аьлар массане а.

Иштта дIаболабир оаха цу улица тIара болх. Аьшка-наькъа переезд а чулоацаш аз дийцача каналага кхаччалца йIаьха юкъ яр тха тоае езаш хиннар.

ХIара кIира балхах мукъа долча шин дийнахьа ерригга тха техника. нах цу улица тIа хилар бIаьсти яьлчахьа (хIанз чакхдоалаш латт юххера балхаш). Эзар гаргга тонн бетон. хIаьта уж тархенаш хьалъювзача хана цига хьакхихьа лаьтта арадоаккхаш эзар совгIа тонн мухь дIабиххьар оаха цигара. Планировка а яь шаьрьай еррига из моттиг. Ший боарамах сомал а долаш, наькъаш жагIа билла дикка хьалаьйй а даь 20400 кв. метр асфальт биллаб. 200 кв. м йиллача доал тхо.

Лоаца аьлча тахан-кхоана яхар мо тхо дIагIоргда цигара, хоза кийчъяь йIаьха, шера (30 м). сийрда майда а йита, вешта аьлча, проспект. Цох цхьа пIи па тиллача ягъяц, аьнна а хетт тхона. Уйлае еза депутаташа цу деша.

КIезига къа дац тха наькъахоша цига хьийтар. Ахчанца лаьрхIача 200 эзар сома гаргга болх ба из. Цудухьа. тхона дика хетар, нагахьа санна цу проспекта (иштта аргда вай цох) гонахьа бахача наха оаха цига дIаегIа га а хIаьта хьадаь кхыдола хIама а лорадича, доал дича.

Нагахьа санна цу проспекта ший истори хургдолаш моттиг хуле. из хьаьчар цIераш цун юкъеяхача бакъахьа хетар сона. Ха па къовсаш, низ па кхобеш шоай коа-карта мо мара па хеташ, цига къахьийга а хIанз къахьегаш а дукха нах ба. Цудухьа, беррнгаш а бувцалургбац. Бакъда, парна юкъерча цхьабарий цIераш па яьхача яргьяц. Царех барригача цу балха дийнжер а организатор а хинна тха керттера инженер Арсельгов Идрис, мастер Ужахов Сэварбик, техникацара Iалашо мел ца йолийташ чакхваьнна механик Зангиев Йоакъап, автогрейдерщик Алхастов Адам, экскаваторщик Лолохоев ИсмаIал, погрузчика машинист Карахоев Васамбик, каткист Эгиев Iаьла, асфальтировщикаш Цолоева Iайна, Леймоева Хьава, дукха кхыбараш.

Тхона дика хет, тхоай город тоаеча оахош дакъа лоацаш а, цига кIезига-дукха тхоай ка йоалаш а.

Сога хатта мег: тIаккха шоай керттерча планашта мишттад шо, аьнна. Уж а тIехьадитац оаха. Масала, дIабахача ворхI бетта планах 576.5 эзар сома де дезача 580.4 эзар сом маьха балхаш даьд оаха. Къахьегама овсарле 109 процента айяьй. Вешта аьлча, оаха тхоай города гIо даьдар аьнна, дукха эшам хиннабац тха планашта.

М. ЛОЛОХОЕВ,
Назранерча ДРСУ начальник.

РЕСПУБЛИКА КХОАНЕНАХ БОЛА БЕХКТОКХАМ КХЕТАБЕШ

(Никстедоалар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

Дуккха лоархIаме проблемаш йийцар къамаьл деш унахцIено лораяра министра **М. А. Кадиева.** Цо дика доашхаш дийцар керда медицински учрежденеш оборудованеца Iалашъярахи дарбан кхача вIаштIехьбаккхарахи. Министра дийцар ер хIама: Старопромысловски районе хьалъяьй стоматологически поликлиника, хиланза яргйоаца оборудовани ца хилар бахьан долаш, болх бе ца йолайолийташ лоаттаю из. Цун бахьанех цаI да оборудованена ший ханнахьа заявка дIачу ца ялар, цунна бехне ба минздраба хьалха хинна кулгалхой. Мичурина цIерагIча поселкера керда поликлиника а эшаш йолча оборудованеца Iалашъяьяц. Къаьстта ла йиш йоацаш да, аьхки дарбан столовешка набуц, помидораш, нарсаш, Iажаш, кхораш, и. кх. ца дахьаш хилар, аьнна белгалдаьккхар министра. Ерригаш а дарбан учрежденешка ца яхьаш йиса продукташ 600 эзар сома маьха я. Министра депутаташкара дийхар цу деша, хIьта иштта унахцIенон хьакъехьара программа кхоачашъяра а тIахьожам лоаттабелга.

ДIахо М. А. Кадиева аьлар программа тIа белгалъяь цхьайола объекташ хIанзле а хьалъеш я. Фельдшерско-акушерски пункташ, участкови больницаш хьалъеш я Ножай-Юрта, Шатойски, кхыча районашка.

Гудермесски районерча унахцIено лораяра хьалах, медицински учрежденешта ше директор волча «Ойсунгурский» совхозо деча новкъосталах дийцар ше къамаьл деш депутата **У. Г. Осмаева.** УнахцIено лораяра эшача гIулакхашта ший контора здани дIаеннай цу боахамо. Бакъда, из кIезига да. Масала, Энгель-Юрта больницана кхы хьатIае еза керда дарба дара корпус. Средстваш цу гIулакха къоастаяьй, бакъда, из объект хIанад а хац программа тIа яц. ХIьта поликлиникеи аптекеи а эш.

Ала йиш йолаш да, унахцIено лораяра хьакъехьа из санна йола программа цу исторе чухь хIанзалца хиннаяц, аьлар республикански диагностически центра керттерча лоро НГIАССР халкъа депутата **Б. И. Хациева.** Из оттаечи правительстве, минздраве, Лакхехьарча Совета массазарча комиссешка ювцачей хана теркаме ийцар бахача нахаи медикаштеи хетар. Оттаяь программа кхоачашъяра бахача наьха унахцIено лораяра даькъе боаккха лоархIаме гIа хургба. Цу программа бола лоархIам медикашта, меттел ведомствай, объединеней, предприятей кулгалхошта, ерригача обществанa бовза мара хIама эшац. Ала доагIа унахцIено лораяра «Грознефть» объединене, «Красный молот» завода объединене доккха новкъостал ду.

Къамаьл дечо дIахо дийцар диагностически центр хургйолаш дIаенна КПСС обкома здани цу гIулакха тоаяра дечох. Новкъа хете а, подрядчиках дола дош кIезиг-дукха тIехьадаьннад. Дукха ха йоаццаш мара яьяц из болх «Грозтрубопроводстрой» тресто бергхиларах йола решени.

Уйла е мегаргйола предложени йоалайир «Чечингражданстрой» ПСО РСУ-1 йолча начальника депутата **Х. А. Исаева** № 8 йола больница Чернореченски водохранилище йолча хьалъяьча профилакторешка дIаяхьа мегаргья аьнна.

«Чечингстрой» ПСМО начальника депутата **Е. В. Тумсоева** ше къамаьл деш дош делар гIишлонхоша бехктокхаме а хеташ дарбан учрежденеш хьалъяра оттаяь план кхоачашъергхиларах. Бакъда, аьлар цо, заказчикаша йоакхо е еза цар проектировани сиха йистеякхкара. Объединенена хIанз критика ю республикански больница акушерски корпус шорттига хьалъю яхаш, хIьта из хьалъелга юхаувз балха чертежаш ца хиларо.

ТIема, къахьегама ветеранашта, инвалидашта деча медицински гIулакха проблемех дийцар ше къамаьл деш депутата **В. И. Филькина.**

УнахцIено лораяра программа ювцара итогаш еш **Д. Г. Завгаева** аьлар, из кхоачашъяра хьае еза гIишлош ю йоккха база. Цу лостаме болх хIанзе а дIаболабаьб. Бокка гIа баьккхаб иштта кадраш кийчъяра проблемаш кхоачашъеча а. Белгалдаьккхар кхоачашдара цIенхаштта депутатски тIахьожам лоаттабе безаш хиларах дувцаш. Лакхехьарча Совета председателa белгалдаьккхар депутаташта а шоаццта а из бехктокхаме гIулакх хилар довзадезилга.

Хьаьддача гIулакхашца, практически новкъосталца, хьехамца — ерригача средствашца кхоачашде деза плана тIа оттаяь ерригa объекташ хьалъяь йоахилгеи шоай ханнахьа болх бе йолайолийтилгеи. Министерствай, ведомствай, гIишлош еча организацей керттера декхар да цхьаккха хьем хулийтаргбоацаш цу гIулакха материальнии къахьегамеи ресурсаш ниса дIа-са хьожаяр. Шин шера программа чIоагIъяь я ахчан ресурсашца. Шоаш къамаьл деш депутаташа йийцар кхы тIаккхета объекташ, уж а хьалохаргья.

Цу тIехь чакхдаьлар из дош дийца, цу хьакъехьара соцам тIанийцар массане цхьа барт а болаш.

Рыночни экономикага довлара правительства концепцех, предприятеш тIара, объединенеш тIара, организацеш тIара йоагIача налогех дола Нохч - ГIалгIай АССР Закон кийчдарах йола информаци луш къамаьл дир республика Министрий Совета председателa заместителa **Р. И. Зыгаловас.**

— Мехка экономически хьал дикка чоалхане да, — аьнна белгалдаьккхар цо. — Тедха я финансаши ахча лелилген, лакхлуш я инфляционни процессаш, лохлуш ба общественни производства боарам. Вай республика цу даькъе эргаш яц. Пятилетка дIадахача 4 шера промышленни продукци алхха 8,5 процент мара тIакхийттаяц, юрта боахама валови продукци — 6 процент, хIьта подрядни организацеша деча гIишлон - монтажни балхий боарам 6,5 процент лохбеннаб. Из деш болх беча наьха алапи дилагIча даькъал совгIа лакхденнад, хIьта бахача наьха ахчан доходан 1,6-зза лакхъеннай. Бакъда, уж товараши деш дола гIулакхаши дукхагIа хиларца чIоагIъьяц.

Халкъа боахам кризиса кIалхарбаккхара, мохк социально - экономически дегIабоалабара динамизм яцара, советски наьха вахар реальни тоадара хоадам боллаш довла деза нийсъеш йолча рыночни экономикага.

Нийсъеш йолча рыночни экономикага довлара хила йиш мел йолча вариантех правительствас дикагIа лаьрхIай финансово - экономически административнии методаш шийца цхьана йола вариант. Цун маIан да экономикана паччахьалкхено духхьала чIоагIа еш йола воздействе масштаб еш-еш лохьяр, рыночни гIулакхий сфера шеръяр. Алхха иштта мара йиш яц, инфляци тIахьожама кIалхара ца йоалийташ лоаттае, производство дичалох ца ялийта, халкъа вахара боарам эша ца балийта, хоадам боллаш материально - финансови сбалансированность тоа а еш, ахчана доазув а оттадеш, цу кIийлен тIа сома мах чIоагI а беш дIадоладала а деза. Укхазара дIадолалу бюджет ца тоъалга лохдара, болх беча налогови системага довлара, банкови процента ставкаш лакхъяра, маьхаш оттадара реформага довлара доккхий гIулакхаш динза даргдоацилга.

Вайцига республике а нитта оттадаьд бюджет ца тоъилга дIадаккхара гIулакхаш, хIьта 1990 шера из ца тоъилга дIадаккхара 18,2 миллион сом соцадаьд. ДIаяхача хана из дизза кхоачашде кхийнад, вай, бакъда алхха дIадахача шера бюджета расходашка кхом бари укх шера цун доходни дакъа цхьадолча даькъе тIехьхоачашдарн бахьан долаш. НГIАССР паччахьалкхен бюджета социальни лостам теркала а беш, хIьта иштта а республикас хиланза даргдоацаш дIадехараш цо дизза кхоачаш цу делга кхета а деш, правительствас лерхI расходаш кIезигъяра вариант, вайна мегаргйоацаш. Тхона хетачогIа, керттера хила деза производства эффективность лакхъелга, зе деш хилар дIадоаккхилга. ХIанз Нохч-ГIалгIайчене зе деш йола предприятеш 80-нел совгIа я, хIьта дIадахача шера цар даь зе 50 миллион сом гаргга да е боалача пайдах 10 процент гаргга дIадода уж лоатталрга. Министрий Совето хIанз болх бу зе деш йола предприятеш дIаяхара.

Рынкага довлара проблемех дувцаш, Р. И. Зыгаловас, маьхаш хьахилара механика бокъонца анализ йир. Бокъалдар аьлча, маьхийн тарифийн хIанз йолаш йола система я экономически реформа, рыночни гIулакхашка довлилга юхаувзар, аьлар цо. Юртарча къахьегамхочун дIадодачул 2—3-за дарегIа йохк вай кхачан продукташ. Масала, дIадахача шера юрта боахама продукци йохкарах 564 миллион сом ийцар, отрасле ийцар 330 миллион сом дотаци. Цул совгIа дотаци луш я алхха кхачан продукци, бакъда дукха кхыола товараш а. Маьхий реформа, ше маярра, хIанзе а дIайолаеннай: укх шера хьувкъама закупочни маьхаш лакхдаьд, баьцадаараштa, сомашта, комсашта, коартолашта, консерваштa договорни закупочни маьхаш оттадаьд.

Р. И. Зыгаловас дика доашхаш дийцар депутаташта рыночни хьале къахьегамхой, дукха бераш долеи торо йоацеи дезалаш социальни лорабара де лерхIаш дар. Масала, правительствас хIанзле а соцам баьб 1990 шера 1 декабре денз хIара бетта 6 шергга кхаччалца долча бераштa 35 сом дала, вешта аьлча дезала члена йоагIа ерригa доход 140 сомал тIех ца йоалараштa. Предприятештен организацештен мукъабеннаб коллективни договорий боарамашка къахьегамах доагIачун фондашцара шоай болхлошта кхы тIа а хIама дала. ХIьта иштта йола практика хIанзе а йолаш я «Грознефтехим», «Красный молот» машинаш еча объединенешка, кхычахьа. Иштта бокъо лу союзнии автономнии республикашта, халкъа депутатий моттигерча Советашта шоай бюджетий чотагIа паччахьалкхено хоадаь компенсационни выплатий боарамаш лакхде.

Рыночни гIулакхаша овлангара хувцаргья халкъа боахама дерригача доакъошкарча гIулакхий система, аьнна белгалдаьккхар Р. И. Зыгаловас. Бакъда уж хувцамаш эггара дукхагIа вайна хоадала деза инвестиционнии агропромышленнии комплексашка, потребительски рынок хьахулийтача доакъошка. ГIишлош хьалъяра комплексах аьлча, тIаккха къаьстта цун во болх ба дукхача даькъе финансово - ахчан система толхаяьр. Керттерча даькъе промышленни гIишлош хьалъярга дIайохийтар дукхагI йола бюджетни ассигнованеш, дукхагIча даькъе уж гIишлош хьалъяь ца йоалаш йIаьхача хана латтар, цхьаккха пайда а ца луш, алапи теллаше, материалаш дIайохийташе. Цу процессаша шоай моттиг лехар вай республике а. Шу долалуча хана хьалъяь яланза йола гIишлош шера болча капитальни вложеней боараме яр. Тоъам ба из аьлча а. Подрядни гIишлош еча организацей гIишлош ю-монтажни балхий боарам лохбеннаб, царех дукха яраш болх беш я зе а деш, планаш кхоачашъяц.

Фу ду хIьта из вайцига тоадара? Цхьайолча гIишлош еча организацешта, эггара хьалхарча аргIана «Чеченингушстрой» ПСМО-на доккха финансови новкъостал даьд (алхха кхоачаш йоаца ший оборотни средстваш хьалйизара 21 миллион сом деннад), дукха ха йоаццаш правительствас лаьрххIа соцам баьб цу объединенена 40 процентага кхоачаш гIишлош - монтажни балхий берригача боарамера алапи дала, заказчикаша декхарийла а хургдолаш гIишлон материально - технически база дегIайоалаяра йолча капитальни вложеней берригача боарам тIара 10 процент средстваш къоастае, болхлошта къоастаяьй легковой машинаш, дефицитни товараш, иштта кхыдараш. ГIишлон индустре, гIишлон материалий промышленноста база чIоагIъяра дола гIулакхаш белгалдаьд. Из дара новкъостал дергда 1991 шера 1 январе денз дIадоладеча гIишлон продукце договорни маьхаша. Уж гIулакхаш ца дича, гIишлон комплекс рыночни экономика хьалашка хир хаьда дIаяргья, хIьта ерригa вай программаш дог даьхача, кхоачаш ца еш дIаюсаргья.

Рынкага довлача хьалашка республика халкъа боахама хIара даькъе дергдар дизза дийца а дийца, къамаьл дечо депутаташта довзийтар «Предприятеш тIара, объединенеш тIара, организацеш тIара йоагIача налогех дола» Нохч-ГIалгIай АССР Закон оттаделга мишта хулаш да.

Эггара хьалха из закон оттаде доладалалехьа, тхо гIертар цхьан оагIорахьара республикага йола финансови ресурсаш мел я хьажа, шоллагIча оагIорахьа — цо уж мел дIайохийт. 1989 шера вай територе тIа массанахьара а хьачудоагIарий чотагIа НГIАССР, РСФСР, СССР бюджеташка кхаьча взносаш 779 миллион сом хилар, хIьта цу бюджетий чотагIа дIадахийтад 908 миллион сом, вешта аьлча республикага бокъонца хьакхаьча дотаци 129 миллион сом я. ХIьта нагахьа санна къаьстта РСФСР бюджет хьаэце, тIаккха цунгара хьанийцачул республика предприятеша 315 миллион сом взносаш цунна кIезигагIа дIачуеннай.

Иштта результат я вай бIарчча хьанийцача республика ерригача финансови ресурсай баланса хьакъехьа а, министерствайи ведомствайи централизованни фондашка дIайохийта предприятей средстваши царгара финансировани яра, тайп-тайпарча дотаце финансови новкъостал дара хьаэцараши юкъе а йолаш. Укхаза йоагIа вывод я тахан республика экономически потенциал социальни декхараш биззача боараме кхоачашдара тоъам беш яц кхыметтел вай долаш долча боарамашка а. ХIьта вай уж вIалла кхоачамбеш а дац. Анализ йир оаха вай предприятеша бюджета юкъе хьоча пайдан даькъа а. Из дакъа гарга да СССР Лакхехьарча Совето тIанийцача хIама тIакхетаргдолаш дац. Бакъда вай моттигерча бюджетах аьлча, тIаккха фуннагIа хуле а боалача пайдана дакъа доккхагIа хила дезаш да.

Доходий финансироване эггара лоархIамечарех я, аьлар Р. И. Зыгаловас, боалача пайдана тохаш йола налог. Цу налогах аьлча моттига кара йолча предприятеша из ерригача а алхха моттигерча бюджете дIачутергья. Союзнии республиканскии карайолча предприятеша шоашта боалача пайдан 22 процент союзни бюджете дIачулу, юхедиса 23 процент декъаргда РСФСР-аи НГIАССР-еи бюджеташа шоайла. ХIьта кхыметте л юхедиса 23 процент дерригаш а НГIАССР бюджете дIачулой а, вай територе тIара РСФСР-а бюджете цхьаккха доходаш ца йохийте а, вайна могаргдац лакхехьа йийца расходаш цунца меттаоттае. Цудухьа баьннача пайдана тохаш йола налог РСФСР-ен НГIАСССР-ен бюджеташта юкъе 5-и 18-и процент хургдолаш екъа лерхI. Из деш хьалхе, а даьча лоархIамегIа НГIАССР бюджета дефицит 70 миллион сом гаргга хургья. Иштала ахча вай дехарг а да 1991 шера дотаци лерхIаш. Цхьан ханна республикас кхетадергда ший керттера декхар ший територе тIа бахача наьха вахара хьал тоадара, социально - культурни сфера чIоагIъяра эша средстваш яхара болх бар долга, хIана аьлча хIанзарча хьалашка дотацега дог доахаш хила везилга чоалхане хIама да.

Регулируеми рыночни экономикага довлара СССР правительства концепцех шоашта хетар дувцаш, депутаташа белгалдоахар дерригa экономически гIулакхаш овлангара ца хийцача, берригача мехкара а республикера а хьал хувцалургдоацалга. Цудухьа эшаш да рынкага довлар а. Амма, депутата **Х.-А. М. Бисултанова** маалара, республикана суверенитет эш, хьалха централни ведомстваша мара ца къестадаь дукххадола дешаш ше къестаде цун таро хилийтара.

Кортмукъача рынкага довлара массехк кийчон мероприятеш чакхъяха езаш хиларах дийцар наналан бералаи, кхалнаьха къахьегамеи бытеи, дезал лорабара дешайх йолча массазарча комиссе председателa **Г. Б. Эльмурзаевас.** Цо хоам бир эггара чIоагIагIа эшаш долча товараштa тIатоха лерхIача маьхех лаьца дукха бераш долча ноаношкара, цхьаь бахача пенсионерашкара йоахонах дизза дола каьхаташ ухаш хиларах. Гамурзиевера дена цу тайпара цхьа письмо Iодийшар депутата. Дукха бераш долча нанас дех маьхка мах IотIа ца тохар. ГУ. Б. Эльмурзаевас аьлар, таронашка а хьежа, маьхк санна, йолча продукташта маьхаш тIатохилга, вай республика правительствос ше къоастаде мегаргдар, аьнна.

Республика бюджет йIаьхийгIа яра, тайп-тайпарча варианташка хьажа везаш лерхI депутата **А. Б. Паскачева.** ХIьта уж йовзара, царех хьакъхалца пайда эцара кIоаргга экономически анализ е еза вай промышленностан юрта боахамаи. Вай дикка Iомае еза кхыйолча регионащцара гIулакхаш дегIадоаладара база а хинна, дIаэтта йола межотраслевой баланс. ХьалхагIа моллагIча а отрасла рентабельноста боарам хьабора СССР е союзни республика Госплано. ХIьта рыночни экономика чоте а лоархIаш, йола рентабельность кхыдар да. Из къоастаде а довза а иштта цхьалха дац, бакъда керда хьалаш цхьаннена а цIаьхха нийсденна хIама хургдоацаш, хIанзе а де дезаш-м да. ХIанзле мехка йолаш йола доалахьен тайп-тайпара формаш: паччахьалкхен, коллективни, кооперативни а частни а, чоте а лоархIаш, кийчде деза рыночни отношенешка кийчо яра вIаштIехьдоахаш дола документаш.

Цу дешах лаьца дувцаш, депутата **Л. В. Усманова** могадир республика экономически ший лоIамагIа хилара хьалашка рынкага довлар кийчдара дешайх йола депутатски комисси вIашагIтоха.

Цу хьакъехьа си тIара ваьнна къамаьл дир депутата **Х. А. Исаева.** Са балхаца из доагIаш хиларагIа, предприятей дуккхача кулгалхошца хулача вIашагIкхетарашка, аьлар цо, сона каст-каста хоз материально-технически Iалашо во хилара уж леткъаш. ХIьта шийна а цкъа санна дуккхаза бIаргадайнад «Терек» ЧИПМДО № 2 йолча мебельни фабрика директора дийцар санна дола сурт. Массанена а дика хов, республикана хIанз хьу мел чIоагIа эш, из тоъаш яц гIишлошъеча, предприятешка, шоашта цIенош хьалде гIертача бахача наха. ТIаккха хьажал, из маьхера материал тIайола вагонаш мичахьа дIаухийт? Мехка кхыйолча регионашка. ГIишлон материалаш вайна хьакхахьийтара договор, масала, Украинаца вай чIоагIъеча хана, вайна жоп лу: тхоай потребителаш Iалаш ца бича, цхьаннена а цхьаккха хIама а йохьийтаргьяц, оаха аьле. Отта а доагIаш, хаттар отт: воай республике дай деций вай?

Теркам тIаозаш а, амма къовса йиш йолаш а йола предложени йоалаю депутата **А.-Х. Х. Аушева.** Ший доазон тIа доаккхаш долча мехкдаьттах ший хьаштдар де республикага йиш хургйола хIама де деза. ТIаккха таро хургьяр из деррига доазол арахьа дIа а кхухьийташ, цунах хьанийцача валютах кагийча предприятешка оттае вай ханара оборудовани эца. ХIьта уж цахаддаш дукхагIа хилийта еза. Республике дукха я мукъа йола къахьегама ресурсаш, амма, депутата хетачогIа, кIезига хIама ду уж балха юкъе йоалаяра.

Цу дешах дувцаш дар чакхдоаккхаш, **Д. Г. Завгаева** белгалдаьккхар, могаеча концепце керттера положени нийса хилар. Цигга цо цIи яьккхар мехка Президента, союзнии автономнии республикай. Лакхехьарча Совета боараме кийчо еча юкъа тIаэцаргдолча документий. Нохч-ГIалгIайчен Правительствос хьнаре дакъа лаца деза пу балха юкъе, моттигера бюджет йIаьхигIа яра кхы тIа а йола таронаш, баха нах социальни лорабара дешаш къоастаделга тахка деза.

Мукъа йолча къахьегама ресурсашца дувзаденна дешаш къоастадеча республике кIезига хIама, ду, аьлча, депутат А.-Х. Х. Аушев укхаза бакъ вац, аьлар Д. Г. Завгаева. Мадарра аьлча, цу лостамагIа республика кулгалхоша хьадда дечох йола информаци ерригa а яц цунга. Республика ерригаш а хIана яц, аьнача юрташка электронни промышленноста предприятеш хьалъяро таро лургья болх боацаш лела нах чулаца, духхьал халкъа эша товараш арахецаш уж хилар бахьан долаш бюджет дикка алсам а йоаккхаргья. Союзни правительствос деш дола гIо бахьан долаш Нохч-ГIалгIайчех хьахул Турцеца лелаеча пригранични торговле деловой партнер. Доазол дехьарча ийдархошта могаде хIама долаш да вай. Цар вайна лоаттаергья вай ханара оборудовани. Цул совгIа, хIанз къоастадеш да союзни союзнореспубликански чуйоагIаш йоача предприятей продукцех 20 процент яр ший лоIамагIарча рынке, цу даькъе Японе, Итале, кхыча мехкашка а, йохка республикана бокъо ялара дош. Кхы а дагалаьца хIамаш а да, уж кхоачашдаро республикана ший бюджета 600—800 миллион сом тIатоха а, хIана ше паччахьалкхенгара хьанийеш йола 120 миллион сом дотаци атта йита а гIо дергдолаш.

ТIаккха депутаташта могадир дувцаш долча дешах соцам тIаэца а рыночни вIаши леладеча гIулакхашка кийчо яра союзни концепце ларда тIа ший программа вIаштIехьъякхха НГIАССР правительствона тIадилла а. Предложени тIанийцар.

Ден повестка аргIанара вопрос — «Нохч-ГIалгIай АССР Конституце (Керттерча Законе) хувцамаши тIатохараши дара долча Нохч-ГIалгIай АССР Закона проектах». Из документ кийчдарах, харжархошта хетар чоте а лоархIаш, массазарча комиссешка из дувцарах сессега хоам бир законодательства, законностаи правопорядкан дешайх йолча Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председателa **А. Н. Петренкос.**

Хувцамаши тIатохараши хьокхаделар хьалхарча даькъе йолаш йолча Конституце 6-чен 7-чен статьяйх. Ховш махиллара, ялхлагIча статьяс чIоагIйора советски обществе КПСС-а кулгалдара роль. ХIанз цу положене низ дIабаьннаб. Республике дукха партеш хьахилар дегIадаро, массови общественно-политически боламаш хьахиларо дIадех Конституце ворхIлагIча статьяна юкъе а хувцамаш делга.

Массазарча комиссей заседанешка депутаташа дийцар НГIАССР Конституце кхыйолча «Нохч-ГIалгIай АССР экономически система» яхача II глава тIарча 10, 11, 12, статьяшка а, иштта республике паччахьалкхен Iаьдала лакхерча органий балха регламент оттаеш йолча 5 раздела 99-ча статья тIа а хувцамаши тIатохараши, поправкаш янза ярг ца хиларах.

Дош цу тайпарча аспенте оттадар нийса да, аьлар А. Н. Петренкос, из иштта дале а, законодательствои правопорядкан дешайх йолча массазарча комиссе, конституционни комиссеи Лакхехьарча Совета Президиумаи заседанешка тIанийшар кхоалагIа сесси хьожаргйолаш хIанзарчоа 6-чеи 7-чеи статьяшка хувцамаши тIатохараши делга мара могадеш йоапа решени, хIана аьлча, из тIехьа ца тетташ де дезаш доландаь: СССР-еи РСФСР-еи Конституцешка уж санна дола хувцамаш хIанзле даьд.

Кхыйолча разделехи главехи аьлча, цу хьакъехьа кхы тIа а лерттIа болх бе беза законодательствогIа йолча массазарча комиссе, Конституционни комиссе. Хувцамаш дара даькъе баь а ца Iеш, овлангара уж хувцара. Из де йиш хургьяц СССР Президента, СССР, РСФСР, НГIАССР Лакхехьарча Советий, правительствай боарам тIа законаш тIанийцачул тIехьагIа мара. Цул совгIа, НГIАССР Лакхехьарча Совето дииза даргдоацар да паччахьалкхен суверенитетах йола Деклараци тIаэцилга, цул тIехьагIа из документ ларде а лувцаш, НГIАССР керда Конституци хьае еза.

Цудухьа могадир депутата А. Н. Петренкос депутаташта хIанзарчоа Конституце 6-гIеи 7-гIеи статьяш йийца а йийца, боагIаш бола соцам тIаэцилга.

Халкъа депутатий Советашка а кхыйолча формашка а хержача шоай викалашка гIолла паччахьалкхен политика оттаечеи паччахьалкхени общественнии гIулакхашта управлени ечеи дакъа лоац политически партеша, общественни организацеша, массови боламаша, яхаш йолча 6-ча статьян кердача редакцеча раьза а хинна, депутата **Р. У. Цакаева** могадир цу перечена «дина организацеша» яха дешаш IотIатоха, депутата **В. Т. Сагаева** хьаллапанзар из предложени.

Парте, организацейи боламийн балха тIа социальни, къамашта, динашта юкъе цIур бехкилга чакхдалийта йиш ца хиларах дувцаш йолча 7-ча статьян шоллагIа абзац чакхйоаллача шоай редакци могаеш бар депутаташ **Х.-А. М. Бисултанов, Р. У. Цакаев, Р. З. Караев.**

Депутатий предложенеш чоте а лоархIаш, дувцаш дола закон тIанийцар.

«Нохч-ГIалгIай АССР Паччахьалкхен суверенитетах» йолча Деклараце проектах» дола дош дувца хахьатIакхаьчача, председателал деш волчо могадир дерригача халкъага дувцийтара кепайсазон тIа кепатохара соцам тIаэца. ХIьта РСФСР халкъа депутатий II Съезд чакх ма яьллинге а, проект республика Лакхехьарча Совета сессе ювца оттае.

Цу дешах лаьца дебаташ йолаелар. Депутата **Х.-А. М. Бисултанова** хьем ца беш из дош дувца, йоахар, цунах решени тIаэцаргьеце а, **Г. Б. Эльмурзаевас** теркам тIабахийтар законодательства дешайх йолча комиссе могаяьча, Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен суверенитет кхайкаеш йолча Деклараце проект йоацаш, шийна хетарегIа, цунна альтернативни а йолаш, депутата С.-Х. М. Нунуева оттаяь, цунца лаьрхIача Нохч-ГIалгIайче союзни республика хила езаш йола проект хилара. Цо могадир альтернативни проект ларде лоацилга.

Дош дIанийцар депутата **С.-Х. М. Нунуева.** Цо аьлар, депутаташка дIаенна Деклараце Проект, шийна хетаргахьа, Россе суверенитетах йолча Деклараце проекта тIара хьатIаязъя я, ший вариант дикагIа я халкъа хьаштащца йоагIаш йоландаь.

Законодательствах, законностахи правопорядкахи йолча массазарча комиссе председателa заместителa **В. Т. Сагаева** Деклараце шаккхе а варнант вIашдухьал а нийсъяь, вывод йир цу шинне а чулоацам цхьатарра хилара, альтернативничун тIа республика союзни йолаш кхайкаю, хIьта вокхан тIа — автономни.

Къамаьл дечо аьлар, долччара аьлча, депутатех цхьаккха духьала вац союзни республика статуса. Амма из дара ха хIанз а хьатIаэттаяц, хьалхарча даькъе экономически бахьанегIа.

Депутата **Б. Д. Бахмадова** белгалдаьккхар массазарча комиссе могаяь а Президиума заседане йийца а йолча Деклараце проекто Нохч-ГIалгIай автономни республикана бокъо лу ший паччахьалкхале хьае. Депутаташа **Л. В. Усманова, О. К. Калугинас** хьаллаьцар Нохч - ГIалгIайченах союзни республика ярах йолча статуса тIехьа хиннараш.

Цул тIехьагIа къамаьл даьча депутата **П. Г. Коломенске** могадир наха фу хет хьажара суверенитетах йолча Деклараце шаккхе а вариант кепайоазон тIа яккха.

Дувцаш дола дош чакхдоаллача хана къамаьл дир депутата **С. М. Бекова.** Нохчаштеи, гIалгIаштеи депортаци яьча шерашка хIирашка дIакхаьча дола Нохч-ГIалгIайчен дай хинна лаьтташ цунна чу а доагIаш йола, Къулбаседа ХIирий АССР суверенитет кхайкаяра духьала НГIАССР Лакхехьарча Совета цIерагIа протест кхайкае а, РСФСР халкъа депутатий хургйолча II съездагара шоай мел хинна лаьтташ хьа а луш, гIалгIай къамо нийсхонца дIадехар кхоачаш а деш ГIалгIай АССР хьаяра дош къоастаделга деха а могадир цо.

Кхыдола дешаш диц а денна, цахаддаш наха чIогIагIа дага доаллаш дола из дош дувца дага болчоа тара хетар депутаташ.

Председателал дечо депутаташта дагадохийтар шоай решенеш цар леррагIа е езаш хилар. Проект массазарча комиссешка а Президиума заседане а йийца мара сессе хьакхайкаьяц. Союзни республика — из Нохч-ГIалгIайчен кхоане я.

Депутаташа решени йир шаккхе а проект шерра ювцийтара кепайоазон тIа яккха. Цу дешах лаьца кхыйола уйлаш а, халкъа дIайовзийтанза яргйоаца проекташ а кхы тIа а хургьяц ала дац.

Сесси кийчъеча хана йолаенна а хIанз дIахойдаш а йола дискусси яр «Нохч-ГIалгIай АССР-е халкъа Iаьдала механизмах» лаьца. Къаьстта республика Лакхехьарча Совета Председателеи КПСС обкома хьалхарча секретареи должносташ цхьаннега хиларах дувцача даькъе.

Законодательсвох, законностахи правопорядкахи йолча, Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председателa **А. Н. Петренкос** проект ювцийта оттаеш, аьлар долччара аьлча уж ши должность шин сагага хулга нийса да. Амма дувцар да республика перестройко дIайолаьча переломни моменте йолча хана де йиш йий вай из, яхилга.

Сихденна, уйла ца еш, решени тIаэца бокъо яц вай, республика, цун доазон тIа мел дахача дерригача халкъий, цун таханарча а кхоанарча денах бола бехктокхам вайна тIа боландаь. Цудухьа цIаькха а цIаькха а диста деза вай воаш деш дар. Лакхехьарча Советеи КПСС обкомеи цхьоагIо хиларо мара республика унахцIена низаш вIаши гарга дугаргдац, стабильни политически хьал лоаттадергдац.

КПСС йоацаш кхыбола реальни низ бац перестройка дIахьалхашкахьа яхьа могаргдолаш. Цунна критика е мегаргья, кхоачамбоацараш гучадаха а мегаргда, амма парте лоархIам ца лархIа, тIа ца эца йиш яц аьлар А. Н. Петренкос.

Из уйла хьаллаьцар дуккхача депутаташа: **А. А. Осмаева, С. С. Аюбова, Ш. Ю. Гадаева, Б. И. Хациева, У. М. Льянова, У. А. Алсултанова, В. И. Филькина.**

Д. Г. Завгаева аьлар, уж ши должность цхьанне лелаяра принципе ше духьала ва, амма из дош къоастадарга чIоагIа лаьрхIа хьажа веза.

Сихдаларо зе мара дергдац. Тахан Лакхехьара Совет, цун Президиум, республика правительство а КПСС обком а айхха шоайла бувзам а болаш, болх беш я республикана хьалхашка латта декхараш кхоачашдара шоай беррига низ тIа а ухийташ.

Дуккха а дукхагIболча депутаташа кулгаш а айдаь, тIанийцар хIанзарча этапе уж ши должность цхьанне лелаяза ярг ца хилар белгалдаьккха бола Нохч-ГIалгIай АССР-е халкъа Iаьдала механизмах» бола соцам.

Юха а трибуна тIа ва законодательствох, законностахи правопорядкахи йолча Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председателa заместитель **В. Т. Сагаев,** хIьта депутатий бе йоахк «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутата статусах» долча Закона проекти массазарча комиссеша цар тIа гIолла хувцамаши тIатохараши даьча проекта статьяш тIанийола оагIоши. Из дош дувцача дакъа лаьцар дуккхача депутаташа. Наказий институт, депутатски запроса мичахьа жоп дала деза, Лакхехьарча Совета Президиума полномочех — уж а кхыдола а дешаш дийцар шоай выступленешка депутаташа **Ш. Ю. Гадаева, С.-Х. М. Нунуева, Х.-М. Х. Вахаева.** Соцам тIанийцар.

Хоадам боллаш, чам бенна а ала мегаргда, йийцар депутаташа кхыйола проекташ а: НГIАССР Лакхехьарча Совета Регламент яр, республика Лакхехьарча Совета массазарча комиссех йолча Положене яр, царех доагIаш дола соцамаш тIа а ийцар. Иштта ла а дийгIар, йийца а йийцар меттех долча Нохч-ГIалгIай АССР Закона проект кийчъяра лелаэмах йола къаман политикахи къамашта юкъерча гIулакхехи йолча Лакхехьарча Совета массазарча комиссе председателa **А. М. Бугаева** информаци. Нохч-ГIалгIай АССР-е халкъа тIахьожама органаш дIаяхарах бола соцам тIанийцар.

Депутатий этикагIа йола Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета комисси вIашагIйолларах къамаьл дир Лакхехьарча Совета халкъа образованегIа, IилмагIа, культурагIеи динагIеи, кхетам баларагIа, спортагIеи этикагIеи йолча массазарча комиссе председателa **Л. И. Хациева.** Цу комиссе оттаде деза сесси йолча хана меттел, хIара деннарча вахаре а депутат цунагIа лела везаш дола кодекс. Депутаташ деча къамаьлий культура лоархIам боллаш лакхъенний тIеххьарча сессешка, амма эмоциональни чурабувлилга хIанз а дIадаьннадац. Депутаташа соцам тIанийцар этикагIа йола комисси харжарах, цун состав чIоагIйир.

Цул тIехьагIа халкъо хержараша Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей составе хувцамаш дир.

ТIаккха сессе чIоагIйир Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча суда председателa **И. А. Албастова** хьакхайкаяь, цун халкъа заседателий список.

Укх шера 19 мае «Советская культура» яхача газета тIа араяьннача «Гарнитураш номенклатурана» яхача статьях депутата Г. Б. Эльмурзаевас яьча запросагIа правительствос даьчох дувцаш, республика Министрий Совета Председателa **С. М. Бекова** хоам бир цу тIа ювцаш йола факташ хинна хиларах. Критика е йоагIаш яь хиларах. Совмина хиннача кулгалхоша де доагIар даьдац паччахьалкхен имущество маьхалйоаккхачара порядок лораяра. ХIанз решени яьй республикански реабилитационни центре из юхачулургйолаш.

ТIаккха дош делар НГIАССР Министрий Совета Председателa заместителa **И. А. Мулаевна.** Цо сессега дийцар ше кулгалдеча чрезвычайни хьалех йолча республикански комиссе балхах.

ЧIоагIа эшаш дар депутаташа ден повесткана юкъе дихьа «Разное». Цо таро хилийтар, злободневни йола дуккха проблемаш ювца.

Цу тIехь ший болх чакхбаьккхар ийсазлагIа хержача НГIАССР Лакхехьарча Совета кхоалагIча сессе.

БОЛХЛОЙ КЛАССА ВИКАЛ

(ОЧЕРК)

Юххьанца мара бlарга ца гой а lайха цунца бlаь шу а даьккха туха пунт йиъача санна хьакхашта, безаме хул хьона цхьавола саг. Вlалла lа цунца къамаьл дlа а доладалехьа хов хьона, Англерча паччахьо М. Тетчера вай Президентах М. С. Горбачевх аьннача тайпара, цох беркат даргдолга а, цунца фуннагlа дувцаш дагавала мегаргволга а. Дерригa беркат, хьакъал юхь тlа хул цу морча наьха, дегlацаоамалца эхь-эздел хул, цхьаккха хlама къайла хилац. Хов сона: нагахьа санна аз вувцар ше волга ховре— хьалоацаргдар цо шийх мугlараш яздеш дола са кулг. Тlаккха массаза а елаенно-о йолча юхьо пандар мо дlахьа эза мекх готделча, хоаттаргдар: «Уж мо болча Сийлен наха со уллув оттаве-м гlертац хьо?» — аьнна.

«Со» яха курал-сонтал хьокхаеннаяц цун сабарерча, йинжача-оамалах. Хlаьта а массахана а цхьан хьалерча боараме хилац саг. Дукха моттигаш нийслу «хьуна эгlазъяха ча» мо хила везаш а, хlаьта уйлано дlалаьце шийна гонахьа лелараш бlарга ца гуш а. Хlаьта а ший керттерча харша тlера валац из.

Цу тайпарча нахах саг ва вай вувца волаваь Назранерча Ахриев цlерагlча «Электроинструмент» яхача заводера Тимурзиев Гlаз-Мохьмада Башир. Цун оамалаш лоацца хьа ма яйзайий вайна.

Хlанз кlезиг-дукха цун вахара-лелара наькъа такилга тlа даьлча бакъахьа да вай. Башира ший а тlехь-тlехьа дукхагlа безам боагlа каст-кастагlа юха а хьожаш цунга бlарглакха: 60-не доазон йисте кхаьчав из. Цу «доазон» юххера гlа тlехбаьккхачул тlехьагlа дlахо гlоргбола цун къахьегама, вахара никъ (бlаьха хилба из!) даьккъал а беш массехк дош ала лов, цохlанзалца хьаденача вахаре вай еча экскурсах лаьца.

Иззала ха дlаяхачул тlехьагlа хlанз тешшаме ала мегаргда: ший наькъ тlа дагадалла, ца деш дита хlама дац цун, аьнна. Шийдега оазага ладувгlаш, цо яхар деш хьавоагlа из. Цу оазо Башир сенга хьехаш хиннав а ха хала дац. Нагахьа санна гlалгlай болхлой класса цхьан хана памятник оттаде дезаш хургдале, кlезига-дукха Башира сибатагахьа лесташ из хуларе чlоагlа нийса хургдар. Хlана аьлча, эггара хьалха цу класса мугlаре эттача пионерех ва из. Цу тlа ,салте мо бокъонца кийчвенна а эттав.

Итт йоккхаше а (дика дешар цо) сиха ведда Алма-Атерча индустриальни техникуме деша эттар. Из а лькха ер цlавера яьссача Вокзале (иштта оалар цу хана Назранах, хlана аьлча из аьшк-наькъа станцеи ах лаьттах lочуяха къаьна кирпишкаш ю заводи, элеваторги мара кхы башхало йолаш хlама яцар укхаза). Мичахьа балха гlоргвац ца ховш хьайзар къона машиностроитель. Кхычахьа йоккхача городе-м корабоагlаргбар цун ший специальностах бе болх. Хlаьта а хьанна ловра Сибарегlа волаш селла ше сатийсача Даьхенах, лоаманех къаста...

Иштта лелаш - хьувзаш цхьа юкъ яьннача гlолла, lаламах бlаргтоха юрта ара вахар Башир бlаьстан юххьерча цхьан дийнахьа. Гуйрана юхе йисача хьажкlий юхкашта юккъе загалаш тохаш боахка нах бlаргабейча, гlадвахар зlамгсаг. Цига хьаергъяр хlанзлехьа шийна фу я ца хой а, са айделар цун: моллагlа яле а цхьа гlишло урагl ма гlоргйий укхаза, аьнна. Дlатlавахар Башир. Укхана ханнара е укхал зlамагlа а хила тарлуш вола диткъарча дегlара, сибата, дегlкепа дала шийна ма хетта хозал енна зlамгсаг вар: фу де деза, яхаш, цу наха команда телаш.

Цунга хаьттар Башира;

— Фу хургъя укхаза? — аьнна.

— О-о, укхаза хургъяр йоаккха гlишло, боаккха боахам ба, — аьлар вокхо. — Хьахургйолча гlалгlай болхлой къонача класса кхуврч хургба укхаза.

Уж дешаш дlахоззаше а сийрдабьнна Башира бlарг ца зувш lе ца веннача хургйолча цу предприяте дас хаьттар укханга: малав, мича, фу деш ва. Дахьа-дилла моттиг йоацаш гlадвахар вож. Баширас ше малав дlахайттача.

Иштта вайзар Башира керда йилла йолаяьча завода директор Мальсагов Арсмака Арсмак, иштта яйзар цун ший къахьегама вахарца ювзаенна завод.

Шоллагlча дийнахьа тиша бãрзкъа тlа а дийна пхьешаш хьал а хьакха юхавахар Башир цу кхай тlа. «Гlишлош йотта кулг-говзал яц хьа» — шийга алар кхераш Казахски ССР-а Лакхехьарча Совета Президиумо шийна енна йоккха Сийлен грамота а йихьар цо шийца. Из яр техникуме дешарах ше мукъаволча хана дlаухаш Алма-Ате аэропорт ещ цо дика къахьегарах енна грамота.

— А-а, — аьлар Арсмака, — хьо кхычахьа накъаваргва. — Ер завод хьалъяьрг мо ва хьо, укхан цехашка болх бергбола кагийнах lа кийчбой.

Массехк ди дãлалехьа 40 зlамгсаг юкъе вола бlарчча группа тlехьа а яьккха г. Выборге кхаьчар Башир. Цигарча электроинструментальни завода коллективо lимерза тlанийцар гаьнара баьхка «гlалгlай къамах бола кавказцаш». Цул тlехьагlа Ростове, Ленинграде, кхыча йоккхийча городашка дlа-хьа аха йолаелар къонача а боаккхагlча а ахархоех болча наха вlашагlъехка цу тайпара группаш. Цигача станокаш тlа болх бе а lомалуш цlаухар. Тlаккха мастеровкаш бе а ехке завода корпусаш хьалъеча новкъостал де оттар.

Иштта цхьатарра хьалкхийра завод а цу чу болх бе эша кадраш а. Цу хана эггара хьалха станокаш тlа болх бе болабеннарех дукха нах ба укхаза хlанз а къахьегаш, Башира Выборге бигачарех а болаш — шлифовщик Парчиев Бахьаудин, наладчикаш Нальгиев Беслан, Экажев Яхья, кхыбараш.

Башир ше а эттар юххьанца завода болх дlаболалуча хана станока тlа. Цул тlехьа цо ца lомаеш, цун ца йовзаш цхьаь цаl производственни процесс йисанзар цу къонача предприяте. Станока тlара болх дикка lомабаьчул тlехьагlа цеха технолог хилар цох. Тlаккха механик, цеха начальник, производство кийчъеча бюро начальник. Завода эшаш бола моттигера специалисташ кийчбеш йола училище хьаеллаше а, цига хьожавир Башир. Дукха кийчбир цо цига коллектива «тlомарах» хургбола говзанчаш.

Атта дацар цу ихохкабенна балха юккъе заочно Ленинградерча политехнически института «машиностроене технологи» яха институт яккха. Хlаьта а ший дего къоабалъяь профессеца дувзаденна из дешар хиларца дикка атта яьккхар цо из институт.

Из яьккхачул тlехьагlа сомабаьккха ниих мо хьайра Башира творчески хьаькъал а, Каст-кастагlа производства юкъе аха йолаелар цун рацпредложенеш. Даггара гlертача дагайоха а дагаръе а маганзар цун ше цу заводе болх беча укх 30 шера производства юкъе кхыхьа бокхкача маьха эргалонаш.

Хlаьта керттера йолчарех цхьаяраш дагаръялац. Царех я, масала, укх тайпара чулоацам бола рацпредложенеш. Дукха а рузкъа доадеш сверлилкашта увттаю чонах яь кепаш кхухьар заводо Вильнюсера. Уж а эшача хана хила а хиладар цига. Башира дlавенна чертеж а, оттадаь уж шоай заводе кlалах хьаергйола оснастка - кеп вlашагlъеллар. Цу хана денз сецар цу гаьнача городера заводчанаша кхыхьа хала никъ. Дlахо, заводе хьаеча цхьан машинках дlабода ах хилалла мах дlабодар цун деттача басарашка. Цига а кхаьчар Башира бlарг-уйла. Дукха ха ялалехьа «дикоративное гидроплирование» яха метод юкъеяьккхар цо. Хьалха хинначул дукха хозагlа а хилар изделеш тlера. цул совгlа иштта яь полировка вlалла талха а талхацар, издели мелла производственни процесса юкъе хиннаяр аьнна, хlаьта дlабодача маьхага диллача, иттаза дарегlа а яр. Хlанз из метод цу цхьан завода балха кlоаргга юкъеяьнна ца lеш, ерригача отрасле а дlа-хьа яьржай. Дукха делегацеш ихар Башир волча йоккхийча городий заводашкара, из фу метод я хьажа.

Ха дlа ме йода, чlоагlагlа бухбилле мара, лаlаш бац Башира творчески кхетама хьаст. Ше мо технически лакха сакхекхам болча завода керттерча конструкторараца Бекмурзиев lумара Ахьмадаца творчески хьоашал а тесса дика тlехьале йола дукха хlамаш дагаух цун. Масала, потребителий безам тlагlоргболаш я хlанз цу шинне вlашагlйоллаш латта ший тайпара керда сверлилка. Фу башхало я цун хlанз арахецачарна юхе? Цкъа-лета, электронни хьисапе шишех болх беш хургъя из, шийна низ тlабахарга хьажа режим хувца а хувцаш. Шозалагlлета, маркъилг мо кхесташ дола цун бурув гон етташ санна ше-шех lотlа а детталургда. Хlанзарча сверлилкаша чlоагlа хало ю кулга, хlана аьлча цо болх беча хана, аьшка тlа ца хаддаш lотlатоlаяь лоаттае еза уж. Дlахо, хlанз хьаечарна ах-изоляци мара яц, цун йизза ергья, цхьаккха кхерам боацаш болх бе йиш хургйолаш.

Станока юхе латташ, дlахьа водаш, тайп-тайпара технически литература дешаш, бийсан наб ца кхеташ вижа уллаш — массахана а творчески уйлашца вувзавенна ва Башир. Дукха ха йоацаш коммунальникаш баьхкар заводе, дукха вlаштlердаьча цlеной подвалаш чу lайна хий хьалъоза вlалла приспособлени йий-хьогl шуга аьнна. Из дош дагар ца доалаш дукха лийлар Башир. Цу тайпара приспособлени а аппарат а вай мехка йоацилга-м ховш ва из, хlаьта хьа мишта ергья — хьох из яхаш яр цо яь уйлаш. Юххера а схема тlа, чертежа тlа дижар цу тайпарча, вlалла сага бlарга ца яйнача аппарата сурт. Подвалашкара хац сона, лакхача цlеной тховнаш тlара хий хьаувзаргдола машина вlашагlйоллаш ва хlанз Башир. Цlи маллагlа тулларгья ца хар мара, эшаш хlама дац цун. Кастта потребителашка кхача мегаш я цу тайпара машинаш-аппараташ а.

— Хьа творчески говзал, технически фийлал хьогара дlаэцаш, из дlахо яхьа гlорташ саг вий къонабараш-та юкъе? — аьнна хаьттар аз Баширага.

— Шортта ба, — аьлар цо, — эггара хьалха са дезал а болаш.

Шоай дас хьега къа зувш, цун творчески планашта духтlабала гlерташ хьалкхийнаб дезал а. Цудухьа, царех дукхагlбараш цун наькъ тlа а баьннаб, вешта аьлча технически наькъ тlа. Йоккхагlйолча йоlо — lайшета университета физико-математически факультет яьккхай, шоллагlа йоl — Мовлатхании, воl — Мухьмади г. Орджоникидзерча горно - металлургически институте деша вагlа. Аминат (финансови техникум а яьккха ший да волчча заводе бухгалтерал болх беш я, зlамагlа вола Микаьил — ворхlлагlча классе вагlа. Из а ва ший даь никъ дlабахьа уйла йолаш.

Ший балхо а технически уйлаша а верригa дlа а лаьца, кхыдола вай вахарцара-леларцара хlама дагадоалла а хургдий-хьох укхана-м аьнна хаттар ца де лаьрхlадар аз. Хlаьта а lеваланзар, хlана аьлча зlамигача берагара ваьнна кlайвеннача воккхача сагага, кхачалца болча гlалгlашта юкъе цхьа саг коравоагlаргвац тахан из дош дага ца доаллаш а из бала кер чу боацаш а. Гlалгlай къаман тахан йоаца политически бокъо, цун йоаца Даьхе я аз ювцар.

— Из-м сона набарах а тlехь дагадоалла хlама ма дий — аьнна из бокъо лохача ше лоацача дакъах лаьца дувца волавелар сона Башир. — Дагадоагlий хьона хьо укхаза редактор волча хена, вай Сибарегlа бихьа никъ а вай къаманца лелаяь а лелаю а харцо ювцаш аз язъяь стихотворени lайха кепа теха? — аьлар цо сога.

Ткъо шу хьалха хинна застойни ханашка хинна хlама дар цо дийцар. Цудухьа сона дика дагадагlацар из. Белаж эзар аз.

— Тlаккха цхьа стихотворени бахьан долаш райкоме дlатlа а вийха хьайна тlатоllаяь теха выговор дагайоагlий хьона, — аьнна ведавелар Башир.

— Из-м дагайоагlа сона, — аьлар аз.

— «Чархий тата» яха са стихотворени яр хьона из выговор тохийтар, — а аьнна, ший къамаьл дlахо дир Башира.

— Дог мишта лазац? — йоахар цо. lелургвий бlарчча къаманца селла харцо лелаеш. Со цlаккха а хиннавац цу деша юстара, е хург а вац. Дерригача къаман дег чура чов я са дег чура яр а. Перестройка йола а енна вай автономе дош хlанз мукъа центра дlа ма хозаргдий аьнна, тхоашта хийттача ханна, къаман бала lотlаязбаь дола каьхаташ а ийца Москве вахар со а волаш пхи саг: краевед Дахкильгов Шукре, хlанз цхьан кооператива председатель вола Костоев Беслан, Малгобекера шофер Илиев Мухьмад, г. Орджоникидзерча вагоно - ремонтни завода военпред Куштов Джабраил. Циггара дlаболабир аз автономи бахьан дlаболабаь сай керда никъ. Дег тlара теш со, вай паччахьа кердача лидераша из бокъо метта оттаергхиларах. Цу гlулакха аз цхьаккха хlама а кходергдац. Хlаьта сай балха моттиг тешаме лелаярца, сай къаман оазаца из бала lаьдалга дlакхабарца, из нийсхо хьалтlаяллалца, са а тувргдац са.

Тlакиха вlалла со юхе воацаш санна шийна хьалхашка уллача йоккхача каьхата листа тlа сихха циркуль а къоалам а хьекха волавелар Башир.

Дагахьа: «Визза къаман воl, къаман кlант ва-кх хьо», — массава а хьо мо валаре дошо хургдар вай къам» — аьнна дlавахар со, цун юхера шорттига хьа а гlатта.

Иштта саг ва-кх 30 шу хьалха хьахиннача гlалгlай болхлой класса хьалхара викал — Тимурзиев Башир.

М. ЗАНГИЕВ.

1941—1945 ШЕРАШКА НОХЧ-ГlАЛГlАЙ АССР РАЙГОРВОЕНКОМАТАШКА ТlАХЬИЙХА ДАЙМЕХКА СИЙЛАХЬ-БОККХАЧА ТlЕМА ШЕРАШКА ТlОМ БЕШ А ГОСПИТАЛАШКА ЧОВНЕХ А БАЙНА, ДЕДОАЦАШ БАЙНА БlУХОЙ

КАРТОЧКА-ПАМЯТЬ

военнослужащего, погибшего в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.

Фамилия .... Имя .... Отчество ....

Дата, год и место рождения «........» .... 19 г.

....

Национальность ....

Место работы, кем работал ....

....

Время призыва в армию, каким военкоматом «........» .... 19 г.

....

Наименование воинской части, в которой служил ....

....

Воинское звание ....

Партийность ....

Правительственные награды ....

....

....

Время и причина выбытия «........» .... 19 г.

....

Место захоронения ....

Сведения о родственниках, адреса местожительства

....

....

Основания для заполнения карточки ....

....

Спискаш тlа ца тоъаш дола, шоашта хов данеш анкета тlа lотlа а яздий, республикански военкомате дlадахьийта.

(18-ча августе арадаьннача «Сердело газета тlарчун дlахододар).

Кернис Михаил тlахьийхав Ленински райвоенкомато, салте, дlавеллав 1942 шера Должнева юрта. Смоленски областа Гагарински района г. Гагарина бр. № 2 йола каша. Нана Кернис Мария Петровна Тбилисски улицагlа 151 ях.

Клинкин Виктор Афанасьевич тlахьийхав Ленински райвоенкомато, гlулакх даьд в/ч 03354, салте, дlавеллав 1944 шера 24 февраля Гомельски областа Светлогорски районе Язвин яхача городе.

Нана Клинкина Пелагея Васильевна ях Горьки улицагlа.

Кисилев Петр Федорович тlахьийхав Ленински райвоенкомато гlулакх даьд в/ч 24687 гварде салте, дlавеллав 1943 шера 20 декабре Гомельски областа Светлогорски района Чернин яхача юрта. Сесаг Кисилева Е. Т. ях Южная, яхача улицагlа.

Коваленко Алексей Андреевич ваьв г. Грозне, тlахьийхав Ленински г[illegible]военкомато, гlулакх даьд 36 гв. стр. пол замlага - зl.Шl зlамагlа вола сержант, дlавеллав 1943 шера 20 январе Краснодарски края Крымски района Черниковски юрта.

Михайлов Георгий Афиногенович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дlавеллав (1944 шера, 21 марте, Псковски обл., Псковски района, Ершово яхача юрта. Сесаг: Михайлова Анна Ивановна, ях г. Грозне, ул. Спартака 24.

Мишин Виктор Степанович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, дlавеллав 1945 шера, 24 феврале, Латвийски ССР, Лиепайски района, Прекульски кашмашка. Йиша: Машина Вера Григорьевна, ях г. Грозне, ул. 2-гlа Выгонная 27.

Назаров Петр Ефимович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дlавеллав 1944 шера, 18 июле, Тернопольски обл., Зборовски районе.

Новиков Анатолий Иванович, тlаьхьийхав Октябрьски райвоенкомато, гв. салте, дlавеллав 1943 шера, 10 октябре. Днепропетровски обл., Верхнеднепровски района, Бородаевка яхача юрта № 24 йолча каша.

Охрименко Степан Федорович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд 543 АП салте, дlавеллав 1944 шера, 24 июне, Гомелевски обл., Светлогорски района, Дуброва яхача юрта. Сесаг: Охрименко Ксения Павловна, ях г. Грозне, ул. Куйбышева 114.

Параньян Георгий Самсонович, ваьв 1922 шера, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, лейтенант, дlавеллав 1944 шера, 30 октябре, Латвийски ССР, Добельски района, Бене яхача поселке, вежаралла каша. Гаргарнах: Шимаева Таисья Михайловна, ях г. Грозне, 2-гlа Куринская, 3.

Правдин Петр Гаврилович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, сержант, дlавеллав 1944 шера, 24 июня, Псковски обл. Псковски района, Иванкоьо яхача юрта. Нана: Правдина Пелагея Ивановна, ях г. Грозне, ул. Промысловая 42.

Подгорный Петр Моисеевич, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дlавеллав 1944 шера, 22 сентябре, Латвийски ССР, Елгавский района, Залениекски с/с. Сесаг: Подгорная Мария Андреевна, ях г. Грозне, ул. Хрусталева 12.

Скрипаль Петр Никифорович, ваьв 1919 шера тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дlавеллав 1944 шера. 10 ноябре, Латвийски ССР, Елгава яхача городе, ул. Мира 8, вежаралла кашмашка. Нана: Скрипаль Матрена Михайловна, ях г. Грозне, пр. Революци 3.

Смыков Иван Дмитриевич, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, сержант, дlавеллав 1943 шера. 10 октябре, Запорожски обл., Мелитопольски района, «Идея Ильича» яхача колхоза сквере.

Соколов Николай Николаевич, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, капитан, дlавеллав 1944 шера, 11 августе, Львовски областе Дрогобыч яхача городе.

Слободяк Антон Григорьевич, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд п/п 55310, лейтенант, дlавеллав 1944 шера, 31 октябре, Латвийски ССР, Лиепайски района. Прнекульски тlемахой кашмашка. Гаргарсаг: Христич Евтихей Иванович, вах г. Грозне, Октябрьски района, 12 уч. кор. 49, кв. 5.

Суздальцев Кирилл Сергеевич, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, сержант, дlавеллав 1944 шера, 26 июне, Витебски обл., Лепельски района, Камень яха юрта. Сесаг: Тереньева Антонина Никитична, ях г. Грозне, ул. Возрождения 119.

Тимонин Андрей Терентьевич, ваьв 1918 шера, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато: дlавеллав Одесски обл., Котовски района, Станиславка яхача юрта.

Титаренко Иван Игнатьевич, ваьв 1904 шера, г. Грозне, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дlавеллав 1944 шера, 4 феврале, Псковски обл., Великие Луки яхача городе.

Федоров Григорий Ефимович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд 478 стр. п. 320 с. д., салте, дlавеллав, Молдавски ССР. Слободзейски района, Глинное яхача юрта. Сесаг: Федорова Василиса Петровна, ях г. Грозне, Октябрьски района, 56 уч.

Федоров Иван Иванович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд 77 арт. полке, старшина, дlавеллав 1944 шера, 31 октябре, Латвийски ССР, Лиепайски района, Вайнедское яхача вежаралла кашмашка. Сесаг: Федорова Мария Петровна, ях Наурски яхача станице, ул. Северная, 44.

Фролов Яков Петрович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, сержант, дlавеллав 1943 шера, 23 августе, Сумской обл., Ахтырски района, Россоховатая яхача юрта, Гаргарнах: г. Грозне, пр. Революци 2., кв. 43.

Харин Георгий Митрофанович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гв. салте, дlавеллав 1944 шера, 20 июле. Львовски обл., Бусски района, Бусси яхача юрта. Сесаг: Харина Агафья Прокофьевна, ях г. Грозне, Октябрьски района, ул. Новосадовая 63.

Каксаньян Яков Вагармакович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд 32 отдл. гв. танк. полк., старшина, дlавеллав 1945 шера, 24 январе, Латвийски ССР, Лиепайски районе. Сесаг: Даксаньян Александра Александровна ях г. Грозне.

Доманин Владимир Иванович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд в/ч 22159, салте, дlавеллав 1943 шера, 10 октябре. Запорожски областа, Мелитопольски районе, Мордвинка яхача юрта, Гаргара нах: бах г. Грозне.

Гребенников Василий Яковлевич, ваьв г. Грозне, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, дlавеллав 1944 шера, 24 марта, Украински ССР, г. Харькове, Основа яхача станице, Гаргара нах: Шубинская Лариса Васильевна ях г. Грозне, Октябрьски района, Совхозни 6.

Гриневски Степан Семенович, ваьв г. Грозне, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, воаккхагlвола сержант, дlавеллав 1943 шера, 11 ноябре. Гомельски областа, Лоевски района, Борщевка яхача юрта.

Есаков Георгий Михайлович, ваьв г. Грозне, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гlулакх даьд 127 штраф, зlамагlвола сержант, дlавеллав 1944 шера 27 марта. Украински ССР, г. Николаеве. Нана: Есакова А. В.

Зацепин Владимир Кириллович, тlахьийхав Октябрьски райвоенкомато, зlамагlвола сержант, дlавеллав 1944 шера, 21 сентябре. Латвийски ССР, Добельски районе. Да: Зацепин Кирилл Иванович вах г. Грозне, Октябрьски районе, ул. Совхозни 76.

Землянский Филипп Трофимович, тlахьийхав, Октябрьски райвоенкомато, дlавеллав 1943 шера, 8 феврале. Краснодарски крае, Тимашевски района, Пролетарски яхача юрта.

(Дlахадодар хургда).

Шоашта къувлачох

(Къулбаседа Хlирашкахьа бахача гlалгlай къамах болча коммунистий собранера)

Дукха ха йоацаш хьаьший баьхкар Наьсаре. Уж бар Къулбаседа Хlирашкахьа мел баха гlалгlай къамах бола коммунисташ. lоха моттиг йоацаш хьалйизар цар культура городской Двореца йоаккха зал. Фу сагото яр уж вlашагlтехар, хlана йир цар шоай из собрани Назране а баьхка?

Саготонга диллача — уж вlашагlтеха бала — гlалгlай къаман дег чура бала бар, вешта аьлча къаман автономи ше хиннача тайпара юхаметта оттаелга, сталинско-бериевски гlозаро толхаяь гlалгlай къаман политически бокъо хьалтlаяккхар.

Хlаьта Назране уж боалабаьр укх тайпара гlулакх дар. Дийца дош иштта дар... КПСС XXVIII съезда решенешка хьажка, гlалгlай автономи меттаоттаяра деша хьакъехьа коммунистий гlалгlай организационнии идейнии бартах. Собране доклад яьча «Казбек» яхача мебельни объединене генеральни директора Куштов Йоакъапа ше долчча тайпара хьадийцар цу деша бахьан. — Инициативни группана юкъерча 7—8 саго кулгаш а яздаь, тхоашта цхьа шоаттадийнахьа собране е помещени еха а хlаьта цо цу собране дакъалацар деха а аьнна КПСС Къулбаседа хlирий обкома хьалхара секретарь нов. Галазов волча дахадар тхо, йоахар докладчика. Цо тха делегацега аьлар: «Шун яр собрани яц, митинг я. Се а воагlаргвац, укх республика территоре тlа из е бокъо а лургъяц».

Во кхаъ хилар цох цу республике бахача а къахьегача а 700 совгlча гlалгlай къамах болча коммунисташта.

Ала деза, доклад цхьа дош харц доацаш исторически архивни документех вlашагlъелла хилар. Гlалгlай къаман доазонаш телхадеш, цун бокъо lотеlаеш мел баь тийша болх гучабаьккхар докладчика. Дlахо, цо белгалдаьккхар тахана хlирий цхьаболча хьакимаша гlалгlаштеи хlираштеи юкъе барт ца тайта гlерташ леладер.

Кlоаргача исторически ханашка денз шоайла лоалаха дахаш долча шин къама юкъера гlулакхаш тоадара-м, мамогга массавар оарцагlвала ма везий.

Цхьаккха бокъо яц хlирашкахьа болх беча гlалгlай къамах болча наьха. 80 гlалгlа ва тха колхозе болх беш, Бакъда, царех цхьа саг вац кхыметтел юртсовета а депутат волаш, — аьлар Базоркино ехача юртарча звеньевойс Тимурзиев Махьмада.

Гlалгlай къамо дlаехар шийна йоагlаш йола бокъо а ший исторе, культура а я, яхаш къамаьл дир собране дакъалоацаш хиннача С. Белозерцева, Х. Фаргиева, РСФСР-а халкъа депутата Б. Богатырева, ЧИГУ доцента Ф. Бокова, кхычар.

— Гlалгlай къамо ший лоlам, ше дlадехар фуд, аьнна дlакхайкадаьд lаьдалга, — аьлар ше къамаьл деш НГlАССР-а Министрий Совета председателя С. М. Бекова. — Вай-м вай де дезар фуд, яхаш «философашка» хетта дезац.

Лакхача политически боараме чакъяьлар партийни собрани. Цига дийцар чу а лоацаш, соцам а тlанийцар парте правительства цlерах из дlакхачийта, аьнна ваlад а йир.

М. ЗАНГИЕВ,
Наьсаререча «Ленина никъ» яхача районни газета болхло.

Нагахьа санна Сунженски района Карабулакерча «Ташкент» яхача кооперативни кафе шоаш ннйс а денна эхьаца-эзделца шоана гlулакх де кхалсаг хьатlайоагlе халаш из шоана сурта тlа гуш йола Акуева Зура йолга.

— Тхоай предприяте сий лораде а хlаьта тхо долча юхава цун дог оттаргдолаш гlулакх даь хьаша дlавахийтар а да тха керттера декхар а оаха лерхlар а, — аьлар Зурас.

Кхоачаш хилда из.

Х. ГАЛАЕВ,
Автора сурт.

ДЕКАШ ДА ИЛЛЕШ

Илли... Цо хийла гIо ду вайна саготлуш, оагIув хьаллаца, дог айде дезаш йола ханаш вай вахаре айттача. Иштта илле самукъадоаккх, уйлане вуг, вахар кIоаргагIа довза гIо ду. Бакъда цу тайпара хIама карагIдоалл алхха дикача иллена.

Дика иллеш, уж яздаь а дIаоалаш а бола нах гучабаха, бовза дагахьа хIанз вай республике дIахьош я самодеятельни илле телевизионни фестиваль. Карарча хана чакхъяьннай цуй кхо тур. Уж кийчъеш дукха къахьийгар жюрена юкъебоагIаш болча наха. Цкъадале, районашка ухаш, цига дикагIбараш къестабеш, телевидене хьийхар цар, шозлагIа - дале, телевидене хьабаьхкарех толашагIбараш а хержар, финале дакъа лоацаргдолаш. Къаьстта а лоархIам болаш хIама да, укхаза дакъа лоацараш хIанзалца вайна хеза, бIаргабайна боаца иллиналархой хилар. ДукхагIча даькъе цар дIаоал шоаш дешаш яздаь, мукъам баьккха иллеш.

Бiъ бутт баьннаб фестиваль дIайолаенна, цу юкъа жюрена юкъера нах хиннаб ерригаш а хIана яц аьнна йолча районашка, ладийгIад итташ долча иллешка. Фуд керттерча даькъе самодеятельни иллеца хила дезар? КIоарга маIан дола, хозача меттаца яздаь дешаш санна, царца бужаш бола мукъам а хила беза. Цул совгIа, теркалъе еза илли дIаоалаш волчун, илли даккхара говзал а.

ХIанз вай ювцар санна йолча яхьашкара шоай говзала бокхха никъ дIаболабаь нах кIезига бац цIихеза- болча иллиналархошта юкъе. Хьанна хов, тахан фестивале дакъалоацарех кхоана бокххий, наха безаш бола артисташ хургбий.

Хьалхарча туре дакъа лаьцараштa юкъе кIезига бацар илли алара говзал лакха йола, вахар, дуне зийна шоай произведенеш хьакхелла бола кагий нах а мехкарий а. ХIата а жюре финале дакъа лаца аьнна хержар ялхайтта сага юкъера кхо саг. Царех массехк дош ала лов. Ахмадов Руслан, Борискина Елена, Набиев ИсмаIал — уж кхо саг къаьстта везавелар царга ладийгIача наха.

Ахмадов Руслан ше Наурски районера ва. «ДоттагIчох дола илли» аьлар цо фестивале. Цох лаьца автора дувц:

— Афганистане шийинтернациональни декхар кхоачашдеш а хинна цхьа дика доттагIар вар са. Бакъда, цIавеначул тIехьагIа цхьа нийча хатар а хинна велар из. Цо дег тIа йоккха саготто йоссаяь, халахетар хинна яздаь да са из илли.

Цунга ладувгIаш волча саго дика кхетаду Руслана мел вас яьй цо дувцача хатаро а новкъост къастаро а. Дега чура хьалдоагIаш да хIара дош, хIара оаз. Цо уйла йойт вахарах, доттагIашта юкъерча бувзамах, гIулаххех. Цудухьа дезаделар из жюре баьгIараштa а.

Набиев ИсмаIал а Наурски районе вах. Из ше турке - месхетинец ва. Шийнаьна меттала дар цо дIааьнна «Безамах дола илли». Таржам а деш, эрсий меттала цо хьадийца дешаш дезаделар ладувгIараштa, хIьата цун ший къаман мукъам а оаз а йиикар бIаьстан юхье декача, зовнеча оалхазарий оаза тара. Царгуа ладийгIача, тешар хьо цIенача, хозача, дог хьестача безамах цун илли хиларах а из цо цIенача дег тIара дIаоалаш хиларах а.

ШоллагIча тура юкъе дакъа лаьцараш дукхагIа бар, ткъаь шиъ саг вар цига яхье ваьнна. ДукхагIча даькъе уж бар Веденски, Наурски, Ножай-Юртовски районашкара, город Грознера. ЛадувгIараштa цIаккха а ца меттача тайпара хоза иллеш аларца белгалбаьлар Веденски районерча Элестанже яхача юртара баьхка Басханов Саид-Беки Шахмурзаева Лейлаи. Вайнаьха хьалха дийкача иллешта тара доацаш, шийтайпара форма а дIаалара никъ а хержабар цар. ХIаьта дуэт геттара хоза тарлуш сазаш йолаш яр. Укхаза ала деза, Басханов Саид-Бек ше музыкальни дешар дийша а музыкальни школа директор волаш болх беш а хиларах. Цу гIулакхо а дикка гIо дича санна хет дуэта селлара хоза иллеш кийчде а дIаала а.

Веденски районерча Гуни яхача юрта илли алара дукха йоккха йоаца коллектив вIашагIа а елла, цунца къахьегаш хьайоагIа Абдулхамикова Сурьяни. «Мехкарий оазаш» яха из ансамбль «Дикача наькъа тIа хилда шо», «Бегашта» яха иллеш дахьаш енаяр Грозне. Царна дешаш яздаьр а мукъам баьккхар а ансамбла кулгалхо йола Сурьяни я.

Геттара дукха керда цIераш гучайоахаш чакхъяьлар кхоалагIа тур а. ДукхагIча даькъе укхаза дакъа лаьцараш бар Гудермесски Назрановски районашкара, Грознера самодеятельни иллиналархой.

Гудермесерча Мадашев Адама оаз хьахоззаше а массане кхетадир зIамигсаг цIенхашта из гIулакх дезаш хилар а довзаш хилар а. Цунна тешал дора цо дIааьннача «Дади-Юрт», «Керта кIажараш» яхача иллеша. Цу районера вар Абдулхажиев Iаббас а. «Лизайна хетадаьча иллеца» шийна чIоаггIа теркам тIазаар цу зIамигсаго.

ЛадийгIача наьха дегашка сийрда лер йитае Фомина Оксанаси Алиева Анжеликаси. «Гуйре», «Парашютаца чукхоссавалар» яха иллеш массе а оагIорахьара толашагIчарна юкъе да ала мегаргдолаш дар. Укхаза Анжеликас гIалгIай меттала дIааьлар Чахкиев СаIида «Нана» яхача стихотворенех даькха илли.

Фестивале дакъа лаьцараштa юкъе бар вай республике бовзаш бола иллиалархой а. Масала, царех яр Назранера Евлоева Рая, Грознера Бетельгериев Хьусен.

ХIаьта а эггара толашбараш гучабаргба финальни къовсамашка.

Л. ЯНДИЕВА.

ГIО ЭШ БЕРАШТА

Мишта дах шо, жайрахьахой? СибарегIа Iодахьийтача хана а, цул тIехьагIа цIадаьхкача а, вайна дагадоахкараш лоамаш да. Царга кхайк вай массаза: вай вахара сийлен символ царца ювзаенна я. Царех язъяь дукха ашараш-мукъамаш а да. Бакъда, цу лоамий «дего» яхар хьадеш-м дац вай. СибарегIара цIадаьхкачахьа дицденнад вайна уж. Дицлаций — царгахьа вай дIахьожаш а ца хилча, царна фу эш а вай ца хьажача?

Цхьа масала мара доаладергдац вай. ДагадоагIий шоана, школаш кIалийсай (хIанз а дац цар кхы хьалдаьнна хIама) оарц даккха деза, яьха? Цхьа иттех шу хьалха дар из. «Валавоаллачоа деша ясий» мо кIезиг-дукха оаз хозийтар «школьни шефаша» шоай берашка. Шоех совъяьнна хIамилг а дIалора. ТIаккха перестройка йолаелча геттара гIадбахар «шефаш». ХIанз самофинансировани я, даьккха сом хIаране ши-ший да, аьнна Iадда Iийра уж. Школех а педагогех а беш бола «къахетам» мара хIара йисанзар цар оаза чу.

ХIанз школьни вахар шишийца дисац. Сигалени лаьттан юккъе бисаб уж, кхычахьара хьатIада гIоновкъостал а доацаш.

Къаьстта воча хьале да лоамашкарча юрташкара дешара гIулакх. ХIанз хьожаргда вай Жайрахьарча дешархой «шефо» фу даьд. Шеф я Назранера трикотажни фабрика. Ший низага диллача — гигант я из! Йоккхий школьни гIишлонаш хьалъе декхарийла яр из цу лоамашка. ХIаьта а из даьдац цо. Цул совгIа, мискача берашкара помещени а хьаяьккха барзкъаш тега филиал йиллай цу чу. Къечо къечунгара коч яккхар мо хIама даларе а ше дар. Эзар совгIа болхло чуволча фабрико мишта боакх берашкара из наIара са?

Сона дагадоагIаш, вай цIадаьхкача шерашка, хIанзчул дукха дукхагIа теркам бора Iаьдало лоамашка дахача берий а цу моттигий а.

— Йоккха школа-интернат яр укхаза. — ХIанз цхьаккха а дац. Мискача наьха бераш чуIеш йола цхьа помещени йисай школе (80 елча, бера лаьрхIа кхы хIама а яц.

— Сона-м хац, — яхаш халахеташ дувц директора.

Тхона кIезига-дукха гIоновкъостал де йиш йоацаш я-хьогI Наьсарен района (тха лоамий моттиг а цун чуйоагIаш ма йий) совхозаш? Жа а укхаза кхоаб цар, доахан а укхаза леладу, шоашта моггача тайпара лаьттаех пайда а эц, бакъда тха бала бовза тугаш бац уж. Района совхозий директорашта дагавоха везар, шоай хьалха хинна коллега Малгобеке «откормочный» совхозе хинна директор — Льянов Ахьмад. Цун хIана корадоагIар цу эггара мецача хана школьни вахара эша рузкъа. БIарчча бочача бIарий бешамаш кхейир цо укхаза, берашка гаьнаш дIа а йогIийташ, школьни здани хьалъяйтар, школа-интернат хьайийлар, революционера Ахриев РIапура памятник оттадайтар. ТIаккха фу хиннад хIанзарча Жайрахьа «шефашта?» Къийбеннаб?

Иштта да Жайрахьахоша деш дола лоткъамаш. Школа-интернат укхаза ца хилча яргIоацача дIатIакхаьчад гIулакх. ХIана аьлча, Ачхой-Мартанерча, Къулбаседа-ХIирий мехка (Беслане, Октябрьский яхача юртарча интернаташка даьгIа шийбераш юхачуэца дезаш я Жайрахье.

Цудухьа, трикотажни фабрико а мукъаялийтача бакъахьа я школьни помещени. Хьалъе мегаргья. шоашта эша филиал. Селла миска бац трикотажникаш.

Са къамаьл хилар цу хьакъехьа Наьсарен райОНО заведующеца Кодзоев Iнйсайца.

— Сайгар доагIар цу гIулакха хьаде кийча а ва, чакхдаккхалца юха а варгвац, — аьлар цо. Къаьстта дагайоал сона Жайрахье.

Ка яргья, аьнна хет сона. Совхозий директораш а хьаьа беза цу гIулакхага. ВIалла хIама деце, цу совхозашка болх беча ахархой, хьайбаш леладерий бераш ма дий цу интернаташка деша дагIараш.

М. КАРАЕВ.

ГОНАХЬЕ ЛОРАЕ

КIайча форда ахканарча берда йисте 65 километр хулача участке хиннача экологически трагеде бахьан тохкаш хинна правительственни комисси болх баь яьннай. Цига еннай миллионаш форда седкъий яхараш, эзараш крабаши мидеши, хIаьта иштта 30 гаргга тюлени.

ЧIоагIа даьча тохкамаша хьахьекар, цхьан кема тIара аракхайсача сернисти соединенеш шийца йолча дохьаж доаллача вещества лоацача хана уж йоаяр.

Комиссе хьем боаццаш динза даргдоацаш лерхI Iилма подразделенеша КIайча форда тIа морнторинг вIашагIтохилга. СССР моллагIча а моттиге иштта дола хIама хилча анализ яра тохкам беш йола лаборатори юллалга.

СУРТА ТIА: форда кIийлен тIара хьалдаьхача форда седкъий оаларашка хьожаш ва Ленинградски зоологически института КIайча форда биологически станце заведующи В. Бергери (аьрдехьара вар) института сотрудник А. Наумови.

В. МАТЫЦИНА сурт. (ТАСС-а фотохроника).

СТАЛИНСКИ ЖОЖАГIАТЕ

(1990 шера 9 августе «Сердало» газета тIа арадаьнначох дIахо дода сталински хана лаьца ваьллачун дневника тIара дар).

«Машиннаькъа станце дIакхаьча дукха лоаттадир тхо, вагонаш хьатIаоттаяь ца йоалаш. Шеллора. Цхьан метте лоатталацар. Тхоаш латтача хьувра тхо. Юххера а вагонаш хьахкхьачар. Цар чу яцар цхьалха мара нараш. Е пийшк а яцар. БIаьсти яла ма йоаларий. Мух тIа ца кхоачача башха шийла а мича яр. ХIаьта Артамонов начальникалла венача юкъа дикка са а деннадар тхога. Цудухьа а вагона чу дукха нах хиларагIа а хоалуш шелал яцар цу чу.

Ши — кхо бийса яьлча дIакхаьчар тхо дугаш хиннача. Бакъда из яцар лагерь, йоккха набахте яр — лийца боахка нах дIахо бахийта гулбеш йола пункт. Со из санна йолча набахта хьалхара нийсвеннавар. Из яцар со хьалха нийсвеннараш санна йола набахте. Из докхха ков а долаш, корпусаш а йолаш моттиг яр. Лагере санна нийлха доацаш. листа ха латтар цун ковна гонахьарча картаца.

Тхоцарча массехказа лийца хиннача наха хайр, из фу моттиг я. Цхьаннахьа гаьнна дIадахийта кийчдеш да вай, йоахар цар.

Камераш йоккхий яр, шолха нараш а йолаш. Со нийсвеннача камера чу тха этапацара бола дукха боаца нах мара саг вацар. Камера йIайха а сийрда а яр. Сона цIаккха а нийсъеннаяцар иштта паргIата камера. Массанахьа а нах дукха хулача камерашкен баракашкен нийслуш хиннача сона ма паргIата хетар цу чу. ХIаьта соца чубоахкараш а бар иштта цхьа са мукъадаьнна. Бакъда из паргIато дукха йIаьхъяланзар. Тхо цу чу доахкаш дии бийсен яьннача гIолла, хьачубоалабир кхы а нах. Иштта хьатIакхувла баьлар уж хIара дийнахьа а бийсан а. Нахах хьалъюзаш яр тха камера.

Юххера а нараш тIа ца хошаш ий тIа Iобувшаш а Iоховшаш а дукха гулбелар нах. Готьелар камера. Челябинске санна доацаш, укхаза дукха бар вайнах, кхыметтел тайпан бараш а нийсбелар.

Цу тIа гIолла цхьа сапаргIата хетар, дIа — са дувца хIама корадоагIар, ха сихагIа дIайодар. ВIаши таргалбараш, тарлураш шоайла хьежар. Эггара хьалхара къамаьл ма хуларий, фу даь лаьцав, мел ха техай, малагIа статья я, дувцаш.

Тайпах волча, хIаьтта кхийнача зIамгсаго Мухьмада йоахар: «Машиннаькъа станце дахар тхо. Цига балха вар со а. Вагонаш йоассаеш новкъа аллайса кхеран кIор лохьабаь, из бихьабар аз тхоашта кхатилла. Чуводаш лаьцар со, станцерча милице дIачувигар. Цига кIор лочкъабаь бахьарг а ваь (аз-м мича лочкъабаьбар из, лохьабаьбар-кх) КПЗ (камера предварительного заключения) чувеллар со. Цига дукхха чувоаллаьаьчул тIехьагIа районерча судо чувалла 8 шу ха техар сона. Аз хьош хинна кIор ззача 8 килограмм хиннаяр. ХIара килограммах цхьа шу ха теха, из токхаш ва со».

Цу тайпара лоздам боацача хIамашта тIагIолла ха теха дукха бар. Сона улуврча нара тIа вар цхьа украинец. Эггара хьалха из воввзаш, къамах малав хьо, аьнна аз шийга хаьттача, хохол ва со аьлар цо. Хохолаш яхаш къам мичад, украинцех футтарбеш оалаш мадий из, аз шийга аьлча, мел башха да из, аьнна теркал динзар цо.

— Колхоза кIа фургонаца дIачудала дIанкхухьаш вар со, — йоахар цо. — Цкъа кIа дIачу а денна цIавоагIаш. Новкъа Iодаха улла кIа хьа а лохъадаь, сай коча чу делладар аз. Со юрта чукхаьчача, ферме фургонах доахка шевч дIа а хийца, чувоагIаш, мичара нийсвелар ца ховш, сох кхийтар, кIа чуэцача хана массаза а вайташ хинна оперуполномоченни. Са бе йоалла коч бIаргаяьча, фуй Iа хьор, аьнна хаьттар цо. Аз дIадийцар лохьадаь кIа да, аьнна. Лочкъадаь мича дар из. Цо колхоза конторе вигар со. Эзар аз лохьадаь кIа. Цох 5 килограмм хилар. Акт оттайир. КIа дIадаькхар коч а тIехьа. Коч хьаяла тиганзар. Из дIаякхар кIезига хIама дацар. ТIадувха барзкъаш къе мадий, чIоагIа халахийтар сона. ГIар а йир аз цунга. Коч-м аз лургья хьона, кхы а дикагIъяр, аьлар цо сога. Сона вIалла дага а дацар, из бахьан се лоацарг ма вий аьнна. Кхо-диъ ди даьннача гIолла, конторе тIахьийхар со, лаьцар, КПЗ дIавигар. Цига 5 шу ха техар сона, из лохьадаь хинна кIа лочкъадаьд, аьнна. Складе дIачудала дезар йоахар, чу а ца хьош.

Иштта цхьаца дувцар оаха камера чу доахкаш.

Цкъа цхьан бус, тхо дийша дадаш тха камера чу воалавир 10-ех саг. Нахагара мегаргйола хIамаш дIаяха болабелар уж, чухьежар. Тха камера чу вар шийаьха юврагIа а болаш, цхьа геттара тенна гIалгIа (цун цIи дагаягIац сона). Уж чубаьннача хана тхьайса уллар из.

— Ей, барин, хьагIаттал. — аьнна, цунна кIалхара юврагIа озабир царех цхьанне. Набарах воалла из хьаурахайр. Цар дувцар кхетадацар цо. ДIавала ювргIа тIара аьнна, тIоара техар цунна. ТIаккха хьалъура а ийкка, цох лата волавелар. ТIаккха вожаш а хьатIабаьхка, цох лата айттар. Царна дIакарара а ваьнна, камера чу латтача парашана тIахьедар из. Из бар цхьа 60—70 литр хий чудоттадаллал дахчан пед, хьалоацалургдолаш шин лерг а дагIаш. ДIанхайдача цо, цу чура ерригa цIоналаш ий тIа Iо а мохкаяь, из хьабе а белла, царна тIахьедар. Вожаш из иштта бIаргa мавайнге а партте дIалийлхар. Из пед бе а боаллаш, царна тIаккхача гIерташ камера чу гIолла удар из. Цу чу мел вар гIеттар, цо деттача цIогIах сомабаьнна. Камера дерригa ий тIоададеш бIехделар. Нах кхерабенна нараштa юкъе дIалечкъар. Цу чу айеннача гIарах лоалахарча камерера бараш а гIайттар. МIарга бийтта шоай ниI йоха а яь, тха камера чу хьийдар уж. Царга йоха ца яйта наIаргa латтачо тха ниI хьайийллар.

Цу тайпара йоха ца яйта, хьайийллар гIайттача лийца боахкарий кхыйола камераш а. Тха камера чура нах арахьийдар. Кхыча камерашкара арабаьннача наха ховш дацар хиннар фуд. Нах шоаш фу леладу ца ховш дIа-юха удар набахтен камерашка, коридорашка. Юххера а коа юкъе баьлар тутмакхаш.

Толчоке вIашагIкхета нах санна набахтен ков диза нах хьайр. Хьаоттадир тхона гонахьа картаца листа ха, пулеметаш а йолаш. Кхерабеннабар хаьхой тхо довдар. Тхо юха камерашка дохка атта дацар. Иштта цу коа юкъе долаш сахилар тхона. Бакъда кхы нах вIашагIлета дов-м даланзар, хIаьта геттара атта а сихсиха а хулаш хIама мадий из набахтен лагереи.

Iуйрийна хIама дуача хана, шевар шо-шоаш хиннача камерашка чубахар. ХIаьта а дIакъовланзар камераш. Хоза малх хьежа бIаьстан ди дера. Дукха а дукхагIбараш набахтен коа бар. Камерашка доахкаш санна доацаш укхаза беррнгаш а бIаргагора. МалагIча къамах нах бисаб — хьоагI ца лувцаш аьнна хеталуш, дукхача къамий нах бар цига. кхыметтел Германера немций, Польшера полякаш, румынаш, кхыбараш. Дикка дукха хоалуш бар Прибалтикера нах.

Тхоца цига вар цхьа тIехваьнна лакхача дегIара а волаш француз. Эскара форма а ювхаш, цхьа ший тайпара йIаьха лаба йола фурашка а туллаш вар из. Французски колониальни эскара капитан ва, йоахар цох. Цунна дикка эрсий мотт ховра. из дувца гIертар кхетадерг а долаш.

Цкъа коа дIаайтта латташ, тхона хьатIавера из. Геттара воча оагIорахьара Сталин вувцаволавелар, кхыметтел Гитлерца а хьехавеш. ТIаккха тхо цунга бера лаьрхIа, кхы хIама за а па дукьаш, цунна юхера дIадайлар. Цо иштта Сталин во вувцаш, цунга ладувгIаш латтар аьнна, цхьанне хоам бича. суд ерг маярий, политически статья а оттаяь. ВIалла суд ергьеце а. Сталинах цо воча оагIорахьа дувцаш, ладувгIа дог а дагIацар. Сталина сий хьалха хинначул а доккхагIа лакхденнадар, советски халкъ фашистски Германи эшаяь котдаьнначул тIехьагIа.

Делкъа ха хулача хана, коа юккъе цIи а йоаккхаш этапа кийчдир тхо. Набахта хьайзача хIамана тIагIолла дарий а хац, е иштта цIаьхха нийсденна дарий а хац, из этап кийчъелга.

Делкъийга хIама диачул тIехьагIа, салтий санна мугIарагIа а овттадаь, дукхха салтий улув, хьалха, тIехьа а болаш, городе арадахар тхо. Улиша новкъа дехьа а сехьа а тхога хьежаш дIаайтта дукха нах бар. Царна юкъера цхьабола кхалнах белхар, тхога хьа а хьежаш. Машиннаькъа станце дIакхаччалца, ца хаддаш нах бIарахьежаш дахар тхо.

Бокъонца яьнна бIаьсти яр. Тхо чуховшадаьча вагонашка, гаьнарча этапе арабоахача наха санна, теха нараш яр, вагонашка боахкараш Iобувшаргболаш. Иштта наькъа даьлар тхо. Массаза а санна, бенъа кхача мара бацар гхона луш хиннар, вешта мадарра аьлча маьхки селедкеи. Бакъда вагона чу хий лоаттадора. Из дар тхона аьттув болаш, массаза нийслуш а мича дар из.

Каст-каста сецар тхо долхаш хинна поезд. Цкъаза цхьаннахьа сайцача латташ дии бийсеи доаккхар оаха. Иштта тхо сайцача хана, кхоъ-диъ сахьат массаза доал, тха вагона тIа чIоагIа тата долалора. цу тIа гIолла саг удаш санна, нагахьа санна тхьайса дале, тхо сома а доахаш. Вагона ниI хьа а йилле, чухьежар тхона, дерригаш вагона цхьан миIинге дIачу а лехке, цхьацца воаккхаш вокх миIинге а доахаш. ЦIаккха сатийна дитацар.

Ши кIира новкъа даькхачул тIехьагIа, Новосибирске кхаьчар тха этап. Цига набахта дигар тхо. Со нийсвеннача зIамигача камера чу дукха нийсбелар нах. Ара чIоагIа йIоахъеннаяр. Решетка йоалла кор дийла латте а, садаха хала долаш, фо тоъацар. Тхоцарча цхьабарий дог гIелделар. НаIарах хIама етта доладелар тхо. Юххера а ниI хьайийллар. Оаха тхоай лоткъам дIабича, гIотта ца луш ухкараштa IобIара хьежаш тхоа ла а дийгIа, ниI юхатIакъайлар тхона. Цхьа ха яьннача гIолла, тхопара кIалвиса ши саг дIавигар.

Иштта готтача камера чу доахкаш, массехк ди даькхар оаха, бетона ий тIа Io а дувшаш. Цхьан дийнахьа хьоара худар делар тхона, коача а долаш. Бийда дар из. Мепденнача оаха дIадиар худар. Цхьа ха яьннача гIолла, тхопара цхьабараш леткъа баьлар че лазаьнний, яхаш. Цхьабараш «ахI» яха болабелар, цамогаш хилар. Тховра санна, юха а хIама йийтта, ниI хьа а еллийта, дIадийнар оаха тхоашта хиннар. ХIаьта, хьалха санна, ниI тIакъайла дIа а ца болхаш, магац яхараш арабаьха цу сахьата дIабигар пар.

ТIехьагIа тхона хайр, иштта бийда худар дна цамогаш дукхха нах хиннa хилар. Уж массе а камерашкара дIакъоастабаь хиннабар. Кхы тхона бIаргавовнзар царех саг.

Юха а этапе новкъа даьхар тхо. ХIаьта санна бIаьха никъ бир. Юххера а Красноярске дIакхаьчар, Бане гоIлла чакх а даьха, набахта коа дIачухийшар. Толчоке санна дукха бар коара нах. Цигара баракаш цхьаннегаьа дIайиккхачa ерригаш а йилла яр. Нах дукха болаш бараркашка чухошацар. Къайла БУР яр.

Зунгатий боарз санна хьувзаш, цу коа дукха ха яккха йийзар тха. Каст-каста вIашагIлетар. Шакалаш санна, хьангара фу йоаккхагья, хьан фу лочкъаергья хьожаш лелар укхаш. ДIайха ахка чакхдаьлар, тхо наькъа лелаш а, цу набахта коа долаш я.

Ю. ЧАХКИЕВ.
(ДIахододар хургда).

ТЕЛЕВИДЕНИ

21 АВГУСТ
I ПРОГРАММА
ШИНАРА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
9.40 — Баскетбол. Дунен чемпионат. МаIанах. Финал. (Аргентинера передача).
11.20 — Берий сахьат (немецки металла урокаца).
12.20 — «Коллаж».
12.30 — «Ха». ТСН.
13.00 — «Это было... было...».
16.00 — ТСН.
16.15 — «Московски» яхача совхоза ДК композитор О. Ивановца дола вIашагIкхетар.
16.55 — «ЙиIиги клоуни» яха мультфильм.
17.05 — «Здравствуй, музыка!».
17.50 — Объектив.
18.30 — «Ха». ТСН.
19.00 — «Приключения растений» яха Iилма-популярни фильм. 2-гIа сери — «Помоги сам себе и земля тебе поможет».
19.25 — Актуальни интервью.
19.35 — И. Гайдн. Трио. Илли оал Х кхоъ «Безар» (США).
19.50 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
21.00 — «Ха». ТСН.
21.40 — «Дош» яха литературно - художественни программа.
23.40 — Илли оал А. Серова.
00.10 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Единство многообразий». Индонези халхар.
8.50 — «Отчего и почему». «Наша знакомая корова...».
9.20 — «Мне суд. и аз воздам» яха документальни фильма премьера. Сталински жожагIате байнача нахах «Мемориал» яха общества конференцех лаьца дола кIира.
9.40 — Бераштa—фильм. «Три веселые смены». 1-гIа сери — «Селюжонок».
10.45 — Ритмически гимнастика.
11.15 — Телефильма юхагойтара сеанс. «Семнадцать мгновений весны» 9-гIа сери.
17.10 — Передачай программа.
17.15 — «Николай Бухарин» яха документальни фильм.
18.50 — Информационно-публицистически программа.
19.30 — «Оаша хержа иллеш». Концерт (нохчий меттала).
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!», «А у нас...».
20.15 — СССР-а хьехархой Союзо гойт.
20.45 — «Александра Малинина бал».
21.40 — «Мгновения...» яха художественни фильм. 1-гIа сери. (Премьера).

22 АВГУСТ
КХАЬРА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
9.40 — «Дош» яха литературно-художественни программа.
11.40 — «Здравствуй, музыка!».
12.30 — Ха. ТСН.
16.00 — ТСН.
16.15 — «Ер фантастически дуне». «О скитаниях вечных и о земле». Р. Брэдбери рассказах лаьца йола телеспектакль.
16.45 — Музыкальни сокровищница. Л. Бетховенеи Р. Шуманеи йола фортепианни произведенеш.
17.30 — Берий сахьат (английски металла урокаца).
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — Поэзе минуташ.
19.05 — СССР-ен — США-ен телемост. «Два взгляда на Конституцию». США Конституцен СССР-а хургйола Конституцен. Дакъа лоацаш ба: США-ра Верховни суда хинна вола Председатель Уоррэн Бергери паччахьалкхени АН СССР бокъони института директор академик В. Кудрявцеви. ДIахьош вар — В. Познер.
19.50 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — «Музыка-90». Джон Леннон Донецке хиларах йола дагалоацама фестиваль.
23.45 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — А. Алексин. — «Пойдем в кино?». ЗIамагIча зрителей Московски театра дола спектакль.
9.45 — Бераштa — фильм. «Три веселые смены». 2-гIа сери — «Ошибка Микоши».
10.50 — «Танго, танго, танго». Фильм-концерт.
11.20 — Телефильма юхагойтара сеанс. «Семнадцать мгновений весны». 10-гIа сери.
17.00 — «Мы говорим — судьба» яха документальни фильма премьера. Наькъаш тIа хулача аварехи бахьанехи лаьца.
17.20 — «Фусам-200: миф и реальность?». Социальни программай опытацара. 1-гIа передача.
17.50 — Музыка города—Кисловодск.
18.30 — Передачай программа.
18.35 — «Кто мы?» яха документальни фильм.
18.50 — Информационно-публицистически программа.
19.30 — «Фаьлг, фулг...». Бераштa лаьрхIа программа (гIалгIай меттала).
19.55 — Музыкальни открытка.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!», «Верное средство» яха мультфильм.
20.15 — «Коллаж».
20.20 — «Са новкъостий хозагIа дола юхь сибаташ». 1-гIа вIашагIкхетар—«Любовь, фантазия и успех в руках». Халкъа теннкий мастерах В. Жигальповах лаьца. Кировера передача.
21.10 — «Закарпатские узоры». Ужгородера передача.
21.40 — «Мгновения...» яха художественни фильм 2-гIа сери.

РАДИО

21 АВГУСТ
ШИНАРА

7.15 — Позывнеш. «Юртара Iуйре».
7.30 — Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 — Объявленеш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
9.15 — Музыка.
9.30 — «Къона заманхо» (гIалгIай меттала).
9.50 — 10.00 — Бехктокхаме ца хеташ (нохчий меттала).
16.00 — 17.00 — Информационно - музыкальни программа. Радиостудера дукхьалара передача.
18.00 — ТIеххьара хоамаш (нохчий меттала).
18.10 — ТIеххьара хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20 — 18.40 — Саги закони» яха радиопередача (нохчий меттала).

22 АВГУСТ
КХАЬРА

7.15 — Позывнеш. ЦIи ялара кхерамзле.
7.25 — Музыка.
7.30 — Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 — Объявленеш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — 8.40 — НохчГIалгIай музыка концерт (нохчий меттала).
11.15 — Оаха тхоашта гIишлош ю (гIалгIай меттала).
13.30 — Вайна бIаргдайна дуне.
11.45 — 12.00 — Музыка.
16.00 — 17.00 — Информационно - музыкальни программа. Радиостудера духхьара трансляци (гIалгIай меттала).
18.00 — ТIеххьара хоамаш.
18.10 — ТIеххьара хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — 18.40 — «Эздел» (гIалгIай меттала).

Редактор Х. Э. АУШЕВА.

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный, Маяковске ул. 92 Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктокхама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12. промышленностен транспортен — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907. г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01: агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2287.